

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування

ВАЛІГУРА Віктор Іванович

**Організація та економічна ефективність матеріально-
технічного забезпечення аграрного виробництва /**
**Organization and economic efficiency of agricultural
production logistics**

Спеціальність – 8.03060101 “Менеджмент організацій і адміністрування”
Магістерська програма – Менеджмент технічного сервісу

Магістерська робота

Виконала студентка групи
МТСзм-21
В.І. Валігура

Науковий керівник:
д.т.н., професор
Ю.В. Дзядикевич

Магістерську роботу допущено

до захисту:

“___” _____ 20__ р.

В.о. завідувача кафедри

_____ Р.Б. Гевко

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Наукові основи організації матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.....	6
1.1. Сутність матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств.....	6
1.2. Системно-відтворювальний підхід розвитку матеріально-технічної бази.....	15
1.3. Формування і використання матеріально-технічної бази на інноваційній основі.....	23
Висновки до 1 розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. Організація та ефективність матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств.....	34
2.1. Організаційно-економічні умови функціонування сільськогосподарських підприємств.....	34
2.2. Аналіз матеріально-технічного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників.....	41
2.3. Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки техніко-технологічного забезпечення.....	51
Висновки до 2 розділу.....	56
РОЗДІЛ 3. Удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.....	58
3.1. Механізми поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва.....	58
3.2. Удосконалення формування та функціонування ринку матеріально-технічних засобів.....	64
3.3. Удосконалення економічних відносин між аграрними товаровиробниками та постачальниками технічних засобів в послуг.....	72
Висновки до 3 розділу.....	78
Висновки.....	80
Список використаної літератури	83

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із найважливіших чинників підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є його забезпеченість матеріально-технічними ресурсами та основними фондами в необхідній кількості та структурі та більш повне їх використання. Ринкові відносини передбачають конкурентну боротьбу між різними товаровиробниками, перемогти в якій зможуть ті з них, хто найбільш ефективно використовує всі види наявних ресурсів. У зв'язку з цим, пріоритетні напрями розвитку АПК України направлено на вирішення сукупності проблем, серед яких важливе місце належить відтворенню основних засобів. Трансформація виробничих відносин, зміна організаційно-правових форм і характеру взаємозв'язків господарюючих суб'єктів в економічній системі є головними детермінантами процесу відтворення основних засобів, як базової ланки матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК.

На даному етапі більшість сільськогосподарських підприємств не мають достатніх коштів для придбання необхідних засобів виробництва, але в деяких випадках це і не обов'язково, оскільки ринкова система пропонує альтернативні підходи щодо технічного забезпечення виробництва, з реалізацією яких пов'язаний більший ефект, ніж при повному забезпеченні виробничих процесів власними засобами. Результативність таких альтернативних підходів можна визначати як по економічних показниках, так і в соціальному плані, адже завдяки зменшенню навантаження на сільськогосподарського працівника підвищується якість його життя, збільшується привабливість селянської праці. Також варто оцінювати екологічний аспект результативності та суспільний ефект таких підходів. Все це вимагає системності у вивченні проблеми технічного забезпечення виробничих процесів і підтверджує актуальність теми дисертаційного дослідження.

Відсутність науково обґрунтованих концепцій формування механізму оновлення основних засобів стала однією з головних причин, що призвела до

кількісного скорочення і якісного погіршення стану основних засобів підприємств переробної промисловості та сільського господарства. Невирішені проблеми оновлення основних засобів набули такої глибини, за якої відбулося наростання масштабів живої праці, скорочення обсягів виробництва продукції.

Питання матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК знайшли належне відображення у наукових працях багатьох вчених: Білецького В.Г., Білоуська Я.К., Вітвіцького В.В., Гевка Р.Б., Іванишина В.В., Ліндерса М.Р., Мармуль Л.О., Мосіюка П.О., Новікова Ю.М., Підлісецького Г.М., Питулька В.О., Саблука П.Т., Ситника В.П., Тихонова О.В., Топіхи І.Н., Трегобчука В.М., Черевка Г.В. та багатьох інших.

Зрозуміло, без радикального оновлення основних фондів, без відповідного рівня енергоозброєності праці в сільськогосподарських підприємствах неможливо забезпечити належний рівень виробництва обсягів та якості продукції, конкурентоспроможності галузі.

Метою магістерської роботи є дослідження економічних відносин в сфері матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва в Україні з врахуванням особливостей її функціонування та організації, розробка обґрунтованих рекомендацій щодо їх вдосконалення.

В магістерській роботі вирішувались завдання наступного змісту: узагальнення теоретичних основ організації матеріально-технічного забезпечення; оцінка сучасного стану організації та ефективності матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств; розробка пропозицій щодо удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.

Об'єктом дослідження є процеси організації та матеріально-технічного забезпечення в сільськогосподарському підприємстві.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні і прикладні питання удосконалення відносин в сфері матеріально-технічного забезпечення підприємств аграрної сфери.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою є фундаментальні положення економічної теорії, аграрного менеджменту, аграрної економіки, економіки підприємств агропромислового комплексу, праці провідних вітчизняних і закордонних вчених з проблем матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.

У магістерській роботі були використані такі методи наукового дослідження: системно-структурний та порівняльний аналізи; економіко-статистичний та розрахунково-аналітичний; метод факторного аналізу та комплексного порівняльного аналізу; абстрактно-логічний.

Інформаційною базою магістерської роботи стали нормативно-правові акти з питань раціонального та екологічно безпечного використання земельних ресурсів: офіційні дані Державного комітету статистики України, звітні дані та аналітичні огляди органів державного і регіонального управління; монографічні дослідження та наукові публікації вітчизняних та закордонних вчених щодо вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств в аграрному секторі економіки.

Магістерська робота викладена на 94 сторінках комп'ютерного тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних літературних джерел, яких включає 54 найменувань. Робота містить 12 таблиць, 9 рисунків та схем.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва

Основні підходи до розвитку матеріально-технічної бази (МТБ) сільського господарства показують, що протягом багатьох років ця проблема відноситься до числа найбільш актуальних.

Вирішення цієї проблеми багато в чому залежить від наповнюваності структурних елементів МТБ, умов її функціонування і відтворення, сприйнятливості до різного роду інновацій, високої адаптивності до мінливого зовнішнього середовища.

Необхідно розглянути ряд теоретичних положень, пов'язаних, зокрема, з визначенням сутності та економічного змісту досліджуваної категорії. При цьому формування, використання і розвиток МТБ на інноваційній основі в значній мірі залежить від вирішення поставлених проблем в тісній ув'язці з оцінкою стану МТБ і визначенням перспективних напрямків її розвитку, що представляють в сукупності цілісну систему дослідження.

В економічній теорії матеріальне виробництво характеризується двома основними сторонами: продуктивними силами і виробничими відносинами. Сучасний етап розвитку продуктивних сил ініціює необхідність якісних їх перетворень в рамках формованої інноваційної моделі розвитку країни.

Цей процес адекватно знаходить своє відображення у формуванні та використанні матеріально-технічної бази, яка є одним з елементів і являє собою найважливішу частину продуктивних сил, як сукупності засобів виробництва і предметів праці та пов'язаних з ними виробничих відносин.

Як відомо, засоби виробництва – це сукупність засобів і предметів праці, використовуваних в процесі виробництва. До засобів праці відносять

знаряддя виробництва (машини, обладнання, виробничі будівлі та споруди, транспортні засоби та засоби зв'язку). Загальним засобом праці є земля. Предмети праці – все те, що піддається обробці, на що спрямована трудова діяльність людини. За допомогою засобів праці працівники впливають на предмети праці. Цей підхід дозволяє розкрити економічний зміст матеріально-технічної бази (рис. 1.1).

Матеріально-технічна база як поняття не є в аграрній економічній науці новим, МТБ відноситься до числа базових, системоутворюючих елементів сільського господарства, без яких не можуть плідно вирішуватися питання його розвитку.

Важлива умова організації МТБ в умовах ринку - раціональне використання матеріально-технічних ресурсів. МТБ відрізняється багатоаспектністю і складністю натурально-вартісного складу.

Поява терміна «матеріально-технічна база» хронологічно пов'язане з епохою індустріалізації господарства. Ряд найважливіших положень формування і розвитку МТБ розкриті в роботах вчених, які висвітлювали народногосподарський комплекс країни в постсоціалістичних період його функціонування. Одним з безперечних досягнень сучасної науки є розробка питання про сутність, склад і розвитку МТБ в різних галузях, в тому числі і сільському господарстві. У той же час важливість і специфічність формування і використання МТБ в сільськогосподарському виробництві вимагають подальших наукових пошуків.

Залишається багато невирішених проблем в розкритті сутності, особливостей та оцінки розвитку МТБ в аграрній сфері економіки в області інноваційного її розвитку.

У Сільськогосподарському енциклопедичному словнику [19] наводиться визначення сутності розвитку матеріально-технічної бази АПК, в якому робиться акцент на його індустріалізацію, або перетворення в комплексно механізоване та автоматизоване, високорозвинене і високопродуктивне, стійко функціонує виробництво.

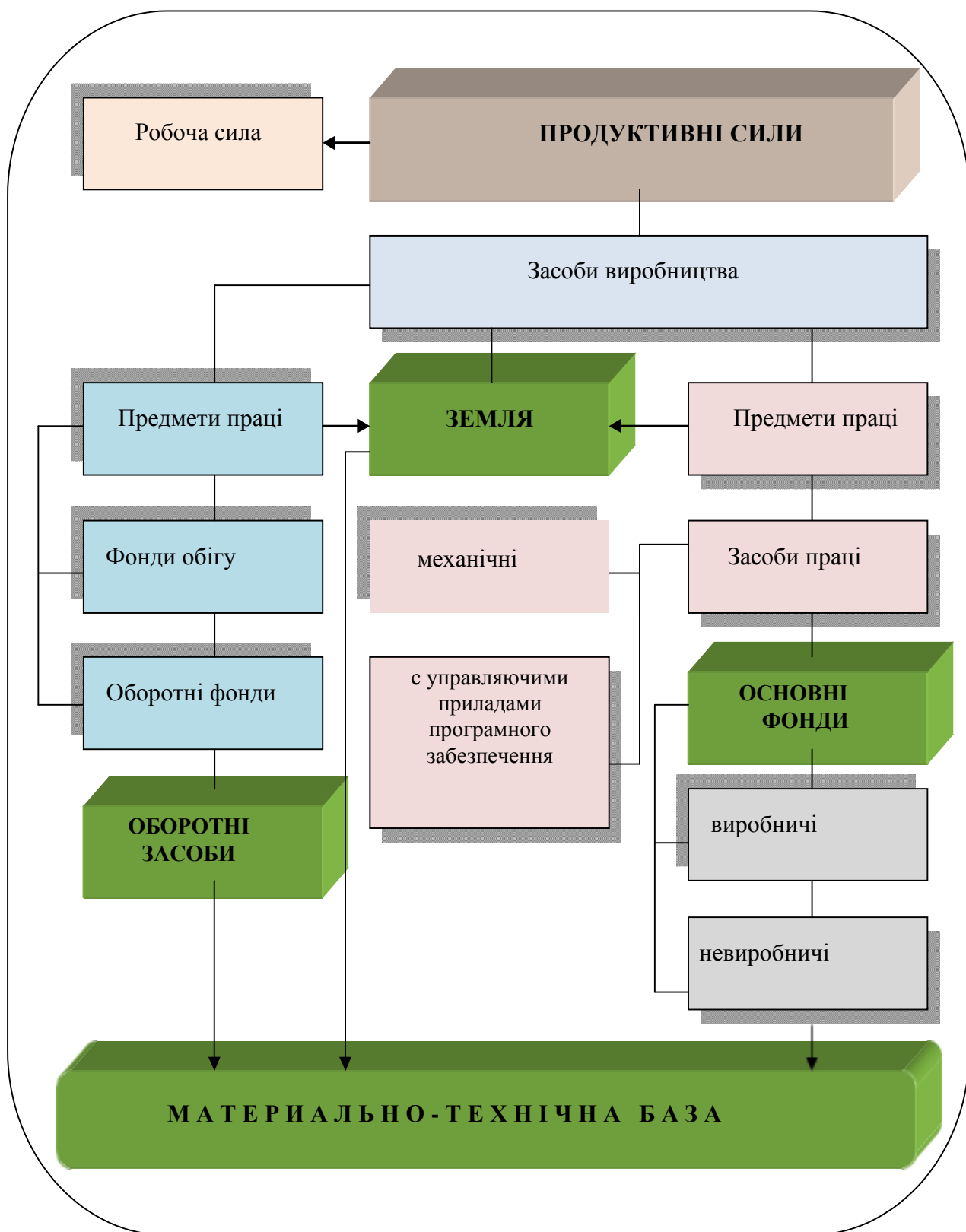

Рис. 1.1. Матеріально-технічна база сільського господарства в системі продуктивних сил

Саме в МТБ відбивається комплексна оцінка властивостей землі як знаряддя і предмета праці. Це визначається взаємозв'язком і взаємозумовленістю природних властивостей землі і матеріально-технічних ресурсів. Відомо, наприклад, що ґрунтову родючість формується під впливом не тільки клімату, рельєфу місцевості, характеру зволоження, але і залежить від внесення добрив, застосування інтенсивних технологій, в ув'язці з природним ландшафтом.

Матеріально-технічна база сільськогосподарського виробництва включає землю, основний і оборотний капітал. Оцінюють матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва за сукупністю ресурсів: земельних (сільськогосподарські угіддя, їх якість) і матеріально-технічних (наявність і рух основних виробничих фондів і матеріальних оборотних коштів в натуральному і вартісному вираженні).

Формування МТБ сільського господарства розглядається також як природно-еволюційний процес, і як процес інноваційного розвитку, спрямований на підвищення стійкості економічного зростання за рахунок розширеного відтворення всіх видів ресурсів і якісного їх перетворення, в основі яких лежать масштабні зміни виробничо-економічної структури МТБ господарюючих суб'єктів і способів її інноваційного оновлення.

Поелементна структура МТБ в сільському господарстві включає в себе: земельні ресурси і їх якісні характеристики, рельєф, ґрунтові умови, розміри; основні засоби – активні та пасивні, виробничі і невиробничі; матеріальні оборотні кошти і елементи; інформаційні ресурси та інноваційний потенціал МТБ, під яким розуміють міру її здатності виконувати завдання, що забезпечують досягнення поставленої мети, тобто ступінь готовності до реалізації перетворень і впровадження новацій по всьому спектру складових елементів.

Розбіжності відзначаються з питання включення земельних ресурсів до складу матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. Однак переважаюча думкою про те, що земля, будучи головним засобом

виробництва в сільському господарстві, виступає системоутворюючим елементом в складі МТБ. Складовою частиною матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва є матеріально-технічні ресурси і земельні угіддя, що розрізняються за родючістю [13]. Це викликає необхідність диференціації витрат на виробництво одиниці продукції, оскільки для отримання однакової врожайності на ґрунтах різного родючості потрібна різна оснащеність виробничими фондами. В МТБ основний ресурс визначає саме земля як поєднання властивостей землі і природних умов, що розвивається під впливом людини і визначає характер раціонального відтворення матеріально-технічної бази. Поняття МТБ сільськогосподарського виробництва необхідно вивчати в діалектичній єдності її форми і змісту на основі системно-відтворювального підходу. З цієї точки зору зворотний вплив на структурний наповнення МТБ надає її використання на основі розвитку інноваційних процесів.

У найзагальнішому вигляді МТБ в ринковій системі може бути представлена як сукупність зв'язків між виробниками, постачальниками і споживачами матеріально-технічних ресурсів за законами попиту та пропозиції на товари. Ринковий механізм грає контролюючу, інтегруючу і координуючу роль у функціонуванні МТБ, що забезпечує досягнення відповідності її структури потребам споживачів матеріально-технічних ресурсів.

У процесі функціонування матеріально-технічної бази при дотриманні принципів формування і ефективності використання матеріально-технічних ресурсів проявляється дія об'єктивних законів, яким відповідають певні закономірності, властиві розвитку МТБ [18]. Закони, закономірності та принципи організації сільськогосподарського виробництва повинні враховуватися при розвитку МТБ. В ході виконання дипломної роботи було узагальнено окремі економічні закономірності і певні принципи формування і використання МТБ (рис. 1.2).

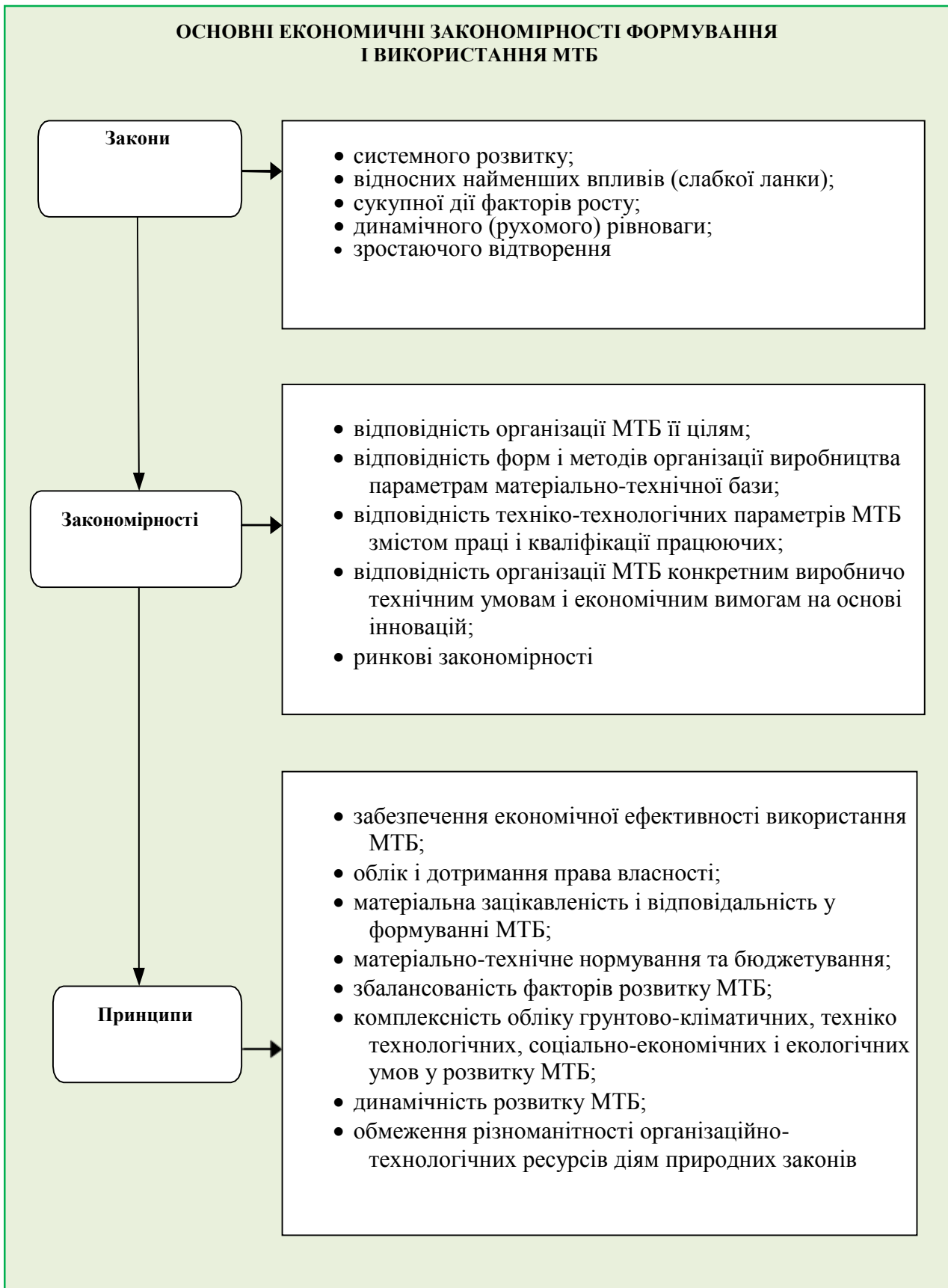

Рис. 1.2. Основні економічні закономірності формування і використання МТБ

Матеріально-технічна база формується як сукупність окремих елементів, що знаходяться в економічних відносинах і зв'язках між собою і утворюють певну єдність і цілісність.

Матеріально-технічна база сільськогосподарського виробництва має свої специфічні особливості формування і розвитку. Як виробничо-економічний об'єкт, вона організаційно і технологічно взаємодіє з усіма підсистемами АПК, які здійснюють зберігання, переробку, транспортування і реалізацію сільськогосподарської продукції.

Висока залежність даної категорії від промисловості, електроенергетики, будівництва, транспорту і логістики. З огляду на складний характер такого феномена як МТБ, необхідно виявити ключові підсистеми її формування і використання (рис. 1.3). Аналізуючи представлену на рисунку 1.3 структурно-логічну схему, слід визначити позиції по виділеним підсистем МТБ. Формування ресурсів передбачає нормативне наповнення матеріально-технічних засобів відповідно до потреб сільськогосподарських споживачів.

Структурна побудова МТБ підпорядкована раціональній організації її виробничих процесів, за допомогою яких відбувається циклічна трансформація всіх видів матеріально-технічних ресурсів, необхідних для забезпечення аграрного виробництва. Тому МТБ вимагає обов'язкового чисельного обґрунтування потреби в ресурсах, їх запасах і споживанні в розрізі видів, що базуються на реалізації нормативних підходів і розробці організаційно-економічних заходів ефективного використання матеріально-технічної бази господарств. Матеріально-технічна база сільського господарства в значній мірі піддається природно-кліматичним впливам. Вона відрізняється розміщенням і спеціалізацією виробництва за територіальною і агрокліматичною ознакою, внаслідок чого спостерігається різноманітність обсягів і структури матеріально-технічних ресурсів, кількісний розкид питомих виробничих витрат, використання різних систем машин, агрегатів,

комплексів, хімічних засобів захисту і добрив і інших елементів сільськогосподарського виробництва.

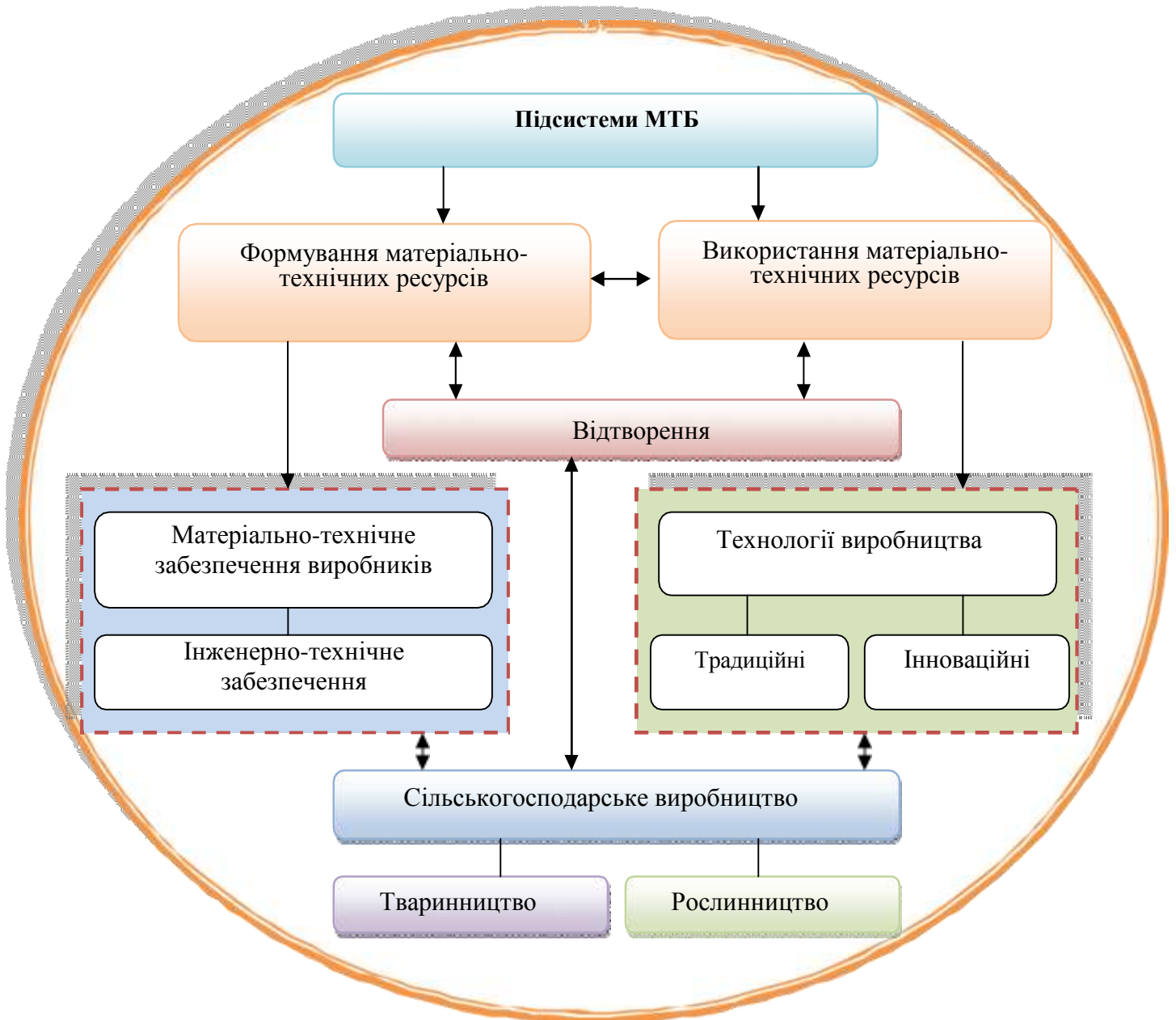

Рис.1.3. Структурно-логічна схема матеріально-технічної бази сільського господарства

Властивості фондомісткості, капіталомісткості, енергоємності властиві матеріально-технічній базі галузей рослинництва і тваринництва. Крім того, в сільському господарстві суттєво різняться фактори науково-технічного

прогресу за рівнем їх впливу на МТБ і ресурсомісткість виробленої продукції.

Високий рівень фондомісткості матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва пов'язаний певною мірою з сезонністю функціонування її елементів. Розбіжність робочого періоду з часом виробництва тягне за собою використання сільськогосподарських машин на рік протягом всього лише декількох днів. Це вимагає додаткових витрат, пов'язаних із зберіганням машин, формуванням запасів насіння, кормів і т. п. Значні інвестиції, що визначають високу ступінь капіталоємності матеріально-технічної бази, обумовлені тим, що виробництво продукції на великих територіях вимагає дорогих мобільних технічних засобів і механізмів, а також створення відповідної транспортної та дорожньої інфраструктури. Найважливішою специфічною особливістю матеріально-технічної бази сільського господарства є обов'язкове включення до складу її елементів земельних угідь і живих організмів (худоба, птиця, рослини). Земля, будучи системоутворюючим фактором МТБ, виступає при цьому активним засобом сільськогосподарського виробництва, його найважливішим речовим фактором, необхідним матеріальним умовою процесу праці. Земля має двоїсту природу, оскільки може бути по праву віднесена як до природних ресурсів, так і до основних виробничих фондів сільського господарства, що є визначальною частиною ресурсів МТБ. Відтворення МТБ передбачає її відновлення і розширення на новій науково-технічній основі з прийняттям інноваційних продуктів і технологій, що повинно відповідати потребам сучасних сільськогосподарських товаровиробників. У зв'язку з цим на малюнку 6 представлені пріоритетні структурні елементи системи формування МТБ сільського господарств на інноваційній основі.

В інноваційній економіці підвищується роль матеріально-технічної бази в забезпеченні економічного зростання аграрної економіки, яка полягає в її участі в збільшенні валового національного продукту і національного

доходу, нарощуванні обсягів продукції, що випускається сільгосптоваровиробниками продукції, підвищення рівня доданої вартості при використанні МТБ в сільському господарстві. Завданням першорядної важливості є економічне обґрунтування способів поліпшення стану сільськогосподарської техніки та модернізації технологій. Від рівня розвитку технічних систем і механізмів, що застосовуються інновацій залежать обсяги продукції, що випускається, її якість, конкурентоспроможність та, в кінцевому рахунку, продовольча незалежність держави. Найважливішим результатом ефективного використання матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва є збільшення обсягів виробництва та здешевлення вартості продукції, що випускається за рахунок модернізації, технічного переозброєння та реконструкції діючих виробничих об'єктів, реінжинірингу технологічних процесів, застосування комплексної механізації, широкого впровадження індустриальних методів виробництва продукції, спеціалізації і концентрації виробництва.

1.2. Системно-відтворювальний підхід розвитку матеріально-технічної бази

Кожен об'єкт проходить свій процес розвитку, в тому числі і період відтворення. Обмежимося самим загальним розглядом стадій формування та оновлення окремих елементів МТБ на основі його відтворення.

Відтворення зазвичай характеризується як створення витрачених факторів виробництва (природних ресурсів, робочої сили, засобів виробництва) за допомогою подальшого відтворення капіталу і постійного його накопичення та відновлення. Процес відтворення МТБ полягає у відтворенні земельних і водних ресурсів, сільськогосподарських тварин, машин і устаткування, енергоресурсів, добрив, хімічних засобів захисту рослин і в цілому родючості ґрунтів за допомогою подальшого

накопичення основних і обігових коштів на розширеній науково-технічній основі.

До теперішнього часу рівень забезпеченості сільського господарства України матеріально-технічними ресурсами залишається недостатнім, і, як наслідок, підвищується знос основних засобів. Середній термін служби їх активної частини вдвічі перевищує допустимі експлуатаційні норми. Різко скоротилася забезпеченість сільського господарства машинами та обладнанням, рівень внесення добрив не відповідає агротехнічним вимогам. В умовах обмеженості фінансових ресурсів не забезпечуються оптимальні параметри відтворення МТБ. Сформовані тенденції зумовлюють зниження валового виробництва сільськогосподарської продукції і економічної ефективності використання матеріально-технічної бази.

Сільське господарство України відчуває гострий брак джерел для формування матеріально-технічної бази, а розмір внутрішніх заощаджень не відповідає обсягу коштів, необхідних для її відтворення до нормативної забезпеченості матеріально-технічними ресурсами. При цьому співвідношення вартості виробленої продукції до вартості МТБ показує критичний рівень відтворення матеріальних ресурсів і основних засобів, т. д. Відтворення МТБ відбувається на звуженій основі [29, 15, 17].

В умовах економічної нестабільності, що виникають фінансові труднощі, які обмежують можливість інвестування МТБ, обґрунтування форм і методів її відтворення набуває особливої значущості. Проблема загострюється через старіння і розбалансованість структури основних виробничих фондів, зниження рівня землевіддачі і ефективності використання оборотних коштів. Старі відтворювальні резерви матеріально-технічної бази використані в період ринкових перетворень, тому в даний час критично не вистачає ресурсів для розширеного розвитку МТБ сільськогосподарського виробництва. Все це викликає необхідність вивчення існуючих проблем відтворення МТБ, розробки та обґрунтування

нових підходів до їх вирішення в сучасних умовах функціонування аграрного сектора АПК.

Виходячи з теоретичних положень процесу відтворення МТБ як безперервного процесу, необхідно досліджувати в єдності системи виробничих відносин і технічної реновації.

Формування МТБ починається з вкладення певної суми грошових коштів у формі інвестицій в придбання необхідної кількості матеріальних ресурсів. Рух капіталу при цьому включає три послідовні стадії кругообігу: інвестиційну, використання ресурсів і відтворювально-збутову.

Системно-відтворювальний підхід до формування МТБ на інноваційній основі полягає в наступному. На першій стадії за рахунок інвестиційного капіталу купуються необхідні основні засоби та виробничі запаси. Другий етап характеризується використанням ресурсів МТБ. Результатом цього етапу відтворювального процесу є створення реального капіталу у вигляді готової продукції.

На третій стадії відбувається прийняття реальним капіталом форми чистого грошового капіталу. Грошові кошти, виручені за реалізовану продукцію, надходять при зростанні капіталу. Надходження для забезпечення розширеного відтворення повинні перевищувати початкові вкладення грошових коштів на відтворення МТБ. Виявлені залежності дозволяють зробити висновок, що уповільнення руху коштів на будь-якій стадії призводить до зниження оборотності капіталу, залучення додаткових коштів, погіршення фінансового стану.

Відповідно прискорення оборотності капіталу безпосередньо сприяє збільшенню обсягів виробництва і реалізації продукції при одній і тій же сумі капіталу за певний часовий інтервал, а також його приросту [27, 35].

Узагальнення основних положень з даної проблеми дозволило визначити сутність відтворення МТБ як процесу реконструкції, модернізації та технічного переозброєння аграрного виробництва, поліпшення використання земельних ресурсів та оборотних засобів на основі сучасних

інноваційних перетворень. Це сприяє забезпеченню значного зростання ефективності використання земельних і матеріально-технічних ресурсів, що визначають рівень розвитку сільськогосподарського виробництва. Відтворення МТБ в сучасних умовах необхідно розглядати як засіб забезпечення розвитку інноваційного процесу в АПК.

Відтворення, таким чином, зачіпає модернізацію не тільки основних фондів, а й інтенсифікацію використання землі і оборотних коштів, що дозволяє забезпечити зростання продуктивності праці, розробку та отримання інноваційних продуктів із заданими властивостями, що підвищує рівень конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в цілому. Велике значення в даному контексті набуває забезпечення безперервності кругообігу коштів з послідовним проходженням кожної ланки відтворювальної ланцюга.

Тому налагоджений механізм регулювання повинен за рахунок фінансових коштів сприяти розширенню масштабів відтворення шляхом регулярного та повноцінного відшкодування спожитих засобів виробництва, а також залучення додаткових видів ресурсів. В умовах вільного ринкового існування відтворення МТБ стало проблемним ланкою, свідченням цього є низький рівень її ресурсного потенціалу та серйозні диспропорції між різними елементами цієї бази [29,35].

Незважаючи на видимі позитивні економічні перетворення аграрних реформ в «скиданні» технологічно застарілих потужностей, на яких неможливо виробляти конкурентоспроможну продукцію, можна стверджувати, що за рахунок такого скидання руйнування МТБ було надлишковим [15,17]. Проблема відтворення матеріально-технічних і земельних ресурсів в аграрній сфері глобальна і багатогранна. У зв'язку з цим можна бачити базові чинники щодо його забезпечення, що відображають природні, техніко-технологічні, організаційно-економічні та макроекономічні умови, що впливають на процеси відтворення МТБ.

Відтворення матеріально-технічних та інших видів ресурсів в аграрному, як і в будь-якому іншому, виробництві здійснюється за рахунок перетворення частини додаткової вартості в основний капітал. Але оскільки основною особливістю сільськогосподарського виробництва є сезонність, то сільськогосподарські товаровиробники змушені повністю покривати попередні виробничі витрати на відтворення основних матеріально-технічних ресурсів за рахунок короткострокових і довгострокових кредитів комерційних банків та інших кредиторів. У зв'язку з короткими термінами кредиту в сукупності з високими процентними ставками доступ сільськогосподарських організацій до поповнення і відтворення МТБ знижується. Дана ситуація перетворює позичальників у боржників, які поряд з кредитами і відсотками зобов'язані платити ще неустойки і штрафи, що ще більше ускладнює фінансовий стан сільських товаровиробників і руйнує вже зношений ресурсний потенціал.

При цьому виділення фінансових коштів на часткову компенсацію цін на паливно-мастильні матеріали (ПММ), мінеральні добрива та запасні частини для часткового відтворення сільськогосподарської техніки шляхом технічного обслуговування і ремонту не знижує гостроту проблеми. Виділені фінансові кошти поглинають постачальники і посередники матеріальних ресурсів.

Таким чином, відтворення матеріально-технічних ресурсів має прямий зв'язок з виробничими можливостями сільськогосподарських товаровиробників, які визначаються результатами їх господарської діяльності та рівнем диспаритету цін на вироблену сільськогосподарську продукцію і придбані промислові матеріально-технічні ресурси.

Причому ціни на сільськогосподарську продукцію і поставляються промислові ресурси встановлюють не самі виробники, а монополісти, переробники, сервісні компанії, перекупники, так звані посередники. В кінцевому рахунку, ці фактори визначають рівень і динаміку інвестиційних

коштів, що спрямовуються на відтворення матеріально-технічних ресурсів аграрної сфери.

Друга особливість МТБ полягає в тому, що вона тісно пов'язана зі станом справ у багатьох галузях, що виробляють в основному монопольно матеріально-технічні ресурси автомобільної, тракторної, комбайнової, хімічної промисловості, що визначаються ринком матеріально-технічних ресурсів, цінами на них, залізничним і автомобільним транспортом, підприємствами технічного сервісу і обслуговування.

Підприємства сільськогосподарського машинобудування та інших галузей, відчуваючи в свою чергу фінансову скруту, завищують оптові ціни на придбання матеріально-технічних ресурсів і позбавляють сільгосптоваровиробників можливості займатися відтворювальними процесами.

Втративши купівельну спроможність, сільськогосподарські організації при завищенні оптових цін за рахунок посередників втрачають здатність до відтворення матеріально-технічних ресурсів. Не вирішує проблеми і агролізинг, витрати за яким бувають вищими оптових цін заводів, що мають низький рівень завантаженості виробничих потужностей. Утворюється замкнене коло, з якого не можуть самостійно вийти ні перші, ні другі без державного втручання.

Не оновлюються морально застарілі трактори, комбайни, робочі сільськогосподарські машини та обладнання ферм, подальше використання яких є економічно неефективним. Капітальні вкладення в цей вид відтворення технічних засобів значно перевищують їх первісну балансову вартість.

Ця ситуація призводить до того, що розширене відтворення як процес повторення і відновлення матеріально-технічних ресурсів в зростаючому масштабі за рахунок перевищення частини додаткової вартості (додаткового продукту) в капітал не здійснюється. А зниження рівня нагромадження основного капіталу призводить до виникнення нової форми

– звуженого відтворення, яке є реальним процесом для значної частини сільськогосподарських організацій.

При даній формі відтворення МТБ реновація машин і устаткування, які відпрацювали свій термін використання, зношені і морально застарілі, здійснюється в неповному обсязі. Як наслідок, знижується конкурентоспроможність машинно-тракторного парку сільськогосподарського виробництва в порівнянні з імпортними аналогами.

Державна аграрна політика в галузі відтворення МТБ повинна здійснюватися як на макро-, так і на мікрорівні, оскільки вона визначає її кількісний і якісний стан.

Формування матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарської організації передбачає такі підготовчі етапи алгоритму відтворення МТБ:

- 1) інвентаризацію стану використання основних фондів з метою виявлення застарілих і зношених елементів;
- 2) аналіз відповідності наявного обладнання, фондооснащеності і технологій вимогам модернізації;
- 3) вибір спеціалізації та розміщення аграрного виробництва і його специфіки з урахуванням кадрового складу, планованого обсягу продукції, напрямків реінвестування прибутку, структури основних і оборотних фондів;
- 4) модернізацію діючого обладнання, придбання, доставку та монтаж нового обладнання;
- 5) визначення обсягу і якості матеріальних оборотних коштів.

Завершує відтворення МТБ процес відновлення і відшкодування матеріально-технічних ресурсів. Відновлення основних фондів може здійснюватися за допомогою ремонту (поточного, середнього і капітального) за рахунок амортизаційних відрахувань і додаткового продукту, а також шляхом модернізації, реконструкції та придбання.

При цьому просте відтворення МТБ передбачає, переважно, заміну застарілих засобів праці і капітальний ремонт, а розширене, як правило,

здійснюється шляхом нового будівництва, розширення діючих підприємств та їх виробничих потужностей, реконструкції, технічного переозброєння і техніко-технологічної модернізації [10, 26].

В процесі відтворення МТБ за рахунок реконструкції здійснюється розширення і перебудова споруд, оновлення активної частини основних фондів, що і відноситься до заходів технічного переозброєння, які, в порівнянні з повною заміною і новим будівництвом, надають, за менші кошти, можливості збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, продуктивності праці, зниження матеріаломісткості, скорочення тривалості виробничого циклу і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності продукції.

Під модернізацією обладнання зазвичай розуміється оновлення і відтворення МТБ на основі ліквідації морально зношених основних фондів і підвищення техніко-економічних показників із застосуванням більш досконалих конструкцій, механізації та програмування, що поліпшують нормативні та технічні характеристики механізмів, що дозволяють збільшити продуктивність обладнання і забезпечити необхідну виробничу потужність.

Таким чином, в сучасних умовах проблема відтворення МТБ сільськогосподарського виробництва має першорядне значення. Від повного забезпечення сільського господарства елементами МТБ і ефективного їх застосування залежить конкурентоспроможність кожного суб'єкта господарювання. Раціональне відтворення, формування і використання МТБ безпосередньо впливає на результати функціонування всього виробничого потенціалу аграрної сфери. Підвищити ефективність сільського господарства можливо на основі високорозвиненої інноваційної матеріально-технічної бази. Однак в умовах незавершеності аграрної реформи в країні ще не вдалося реалізувати програму по забезпеченню сільського господарства необхідною кількістю основних і оборотних фондів, використовувати її на базі інноваційних перетворень.

Вищевикладене доводить, що потрібна розробка нових підходів до формування і використання МТБ на інноваційній основі.

1.3. Формування і використання матеріально-технічної бази на інноваційній основі

Інноваційний розвиток технічного забезпечення аграрного виробництва передбачає безперервне оновлення матеріально-технічних ресурсів на базі освоєння досягнень науки, техніки і передового досвіду. Для підвищення ефективності функціонування галузей і підкомплексів АПК важливе значення має безперервний розвиток матеріально-технічної бази.

Узагальнюючи різні визначення категорії «розвиток», можна відзначити, що найчастіше цей термін трактується як процес, спрямований на зміну з метою удосконалення матеріальних об'єктів або систем і характеризує їх якісні зміни, поява нових форм функціонування, трансформацію внутрішніх і зовнішніх зв'язків [16]. Філософський словник визначає розвиток як поступальний рух, еволюцію, перехід від одного стану до іншого [17]. В енциклопедичному словнику економіки і права значення цього поняття зводиться до абсолютної і відносної зміни в часі макроекономічних показників стану країни за певний період [190].

Стосовно сільського господарства дане поняття можна трактувати як підвищення родючості ґрунту, впровадження нової техніки, рівень механізації, хімізації та меліорації земель, зростання технічного рівня, застосування засобів автоматизації, обчислювальної техніки, підвищення рівня організації та управління виробництвом і т.п.

З позиції критеріїв оцінки МТБ найбільше значення в даний час набуває проблема забезпечення економічного зростання. У його зміст входять такі складові, як динаміка основних елементів розвитку МТБ, порівнянної оцінки з результативними показниками по відтворенню фондів, продуктивності праці, рентабельності виробництва. На наш погляд, не слід

ототожнювати поняття «економічне зростання» і «розвиток» МТБ, оскільки останнє включає в себе не тільки показники зростання, кількісні та якісні характеристики, а й вдосконалення засобів виробництва МТБ, що визначають прогресивні тенденції в аграрному секторі.

Отже, під розвитком матеріально-технічної бази сільського господарства слід розуміти, з одного боку, якісне оновлення її елементів (машин, механізмів, агрегатів) на інноваційній основі, а з іншого – кількісне поповнення парку сільськогосподарських машин і устаткування до нормативних значень. Впровадження нововведень в техніко-технологічну базу агровиробництва сприяє не тільки підвищенню техніко-технологічного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників, а й комплексного удосконалення менеджменту, маркетингу, логістики та інших сторін виробничого циклу.

Низькі інвестиційні можливості суб'єктів аграрного господарювання загострюють необхідність стимулювання інноваційної діяльності в системі матеріально-технічного забезпечення виробництва. Зниження ресурсної забезпеченості аграрного виробництва і рівня використання техніко-технологічного потенціалу ще більше актуалізує завдання інноваційної реструктуризації матеріально-технічної бази, впровадження досягнень науково-технічного прогресу в її розвиток.

У більшості розвинених країн інноваційний вектор розвитку матеріально-технічної бази спрямовано на стійке зростання інноваційного оновлення на базі впровадження новітніх науково-технічних досягнень. Це передбачає необхідність створення і використання принципово нових, високоефективних техніко-технологічних і енергозберігаючих ресурсів, сучасних машинних комплексів, обладнання, матеріалів, селекційних досягнень, автоматизацію виробничих процесів в галузях рослинництва і тваринництва.

Сучасний етап розвитку МТБ в сільському господарстві характеризується наявністю протиріч між деякою активізацією інноваційної

діяльності в цій сфері і гальмуванням даного процесу факторами, такими як: низький рівень і недосконалість матеріально-технічної бази; необґрунтовано прискорений темп зростання цін на промислові ресурси МТБ; відсутність механізмів управління інноваціями по оновленню МТБ; недосконалість системи стимулювання інноваційного формування МТБ; низький попит на інноваційну матеріально-технічну продукцію та ін.

Слід також констатувати той факт, що відсутній цілісний підхід до розкриття його концепції з позицій впливу на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та зростання конкурентоспроможності продукції, що випускається.

Основна ідея зводиться до необхідності формування інноваційної системи в масштабі держави, в якості базових елементів включає центральний орган виконавчої влади, регіональні державні установи, агротехнопарк, бізнес-інкубатори, малі впроваджувальні підприємства, трансфери, венчурні фонди.

Розробка наукової концепції вимагає чіткого розуміння сутності і значення інновацій, особливостей здійснення інноваційних процесів в АПК, інноваційності розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва.

Узагальнення різноманіття вивчених трактувань дозволяє нам виходити з того, що в рамках даного дослідження інновація є кінцевим результатом діяльності по створенню, впровадженню та масштабному поширенню нових або модернізованих видів продукції, матеріалів, технологій, технічних систем і механізмів відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва.

Модернізація матеріально-технічної бази аграрного виробництва на інноваційній основі є постійною, формується потік конкретних ідей зі створення нововведень і їх доведення до практичного застосування у виробничому процесі.

Вітчизняний агропромисловий комплекс на сучасному етапі містить у собі прогресивний і старий характер, передові і відсталі технології виробництва. Практично вичерпані резерви нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва на основі існуючої матеріально-технічної бази.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, в загальній структурі сільськогосподарських товаровиробників близько двох відсотків припадає на підприємства, які застосовують у виробництві інноваційні інтенсивні технології, включаючи посівний матеріал, високопродуктивне, високоточне, оснащене навігацією обладнання і технічні системи.

В основному це господарства галузей свинарства, птахівництва, овочівництва закритого ґрунту, ефективно виробляють понад 10% сукупного обсягу сільськогосподарської продукції країни [20].

Дрібні фермерські господарства та особисті селянські господарства (ОСГ) використовують в основному примітивні технології і практично немеханізовані. Крім того, існують сільськогосподарські організації і великі фермерські господарства, які потребують суттєвого оновлення техніко технологічної бази.

Основну причину низького рівня використання інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій ми бачимо у відсутності економічного та організаційного забезпечення інноваційного процесу. Врожайність та валові збори сільськогосподарських культур все-таки в більшій мірі залежать від погодних факторів, ніж від застосування інтенсивних технологій обробітку, сучасних технічних систем і механізмів. Забезпеченість сільськогосподарською технікою в розрахунку на 100 га посівів зернових, зернобобових та технічних культур в Україні приблизно в 10-12 разів нижче, ніж у фермерських господарствах розвинених країн Європи [13].

Продовжує залишатися вкрай низьким і рівень інноваційного розвитку матеріально-технічної бази тваринництва. У цій галузі технічна оснащеність становить лише близько 40 % необхідного рівня. Близько 90 % молочної худоби знаходиться на прив'язному утриманні, відсутні засоби механізації в переважній більшості фермерських господарств [3].

Таблиця 1.1

Інноваційні підсистеми розвитку МТБ і основні структурні елементи їх реалізації в аграрному виробництві України

ІННОВАЦІЙНІ ПІДСИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ МТБ	
<p>ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ вдосконалення технологій на адаптивно-ландшафтної основі; створення технологій відновлення ефективності використання земель; освоєння високих технологій із заданими параметрами; застосування роботизованих систем в тваринництві; зональна машинно-технологічна модернізація сільського господарства; комплексне відпрацювання технологій точного землеробства; модернізація інженерно-технологічної інфраструктури; високоточні технології; нанотехнології.</p>	<p>ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО ПАРКУ МАШИН формування ефективних проектів інноваційного розвитку системи машин; оснащення супутниковою навігацією; створення машинно-технологічного комплексу інноваційної бази МТБ; розвиток вітчизняного сільгоспмашинобудування; технічна модернізація і переоснащення галузі машинами нового покоління; формування парку ресурсоефективних машин; розвиток доступною машинно-технологічної інфраструктури</p>
<p>РОЗВИТОК БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ біотехнології екологічного захисту; освоєння інновацій на основі біотехнології та генної інженерії; створення нових регуляторів росту рослин; розробка біотехнологічних систем розведення тварин; розширення відтворення стада високопродуктивної худоби; розвиток сучасної біоенергетики; використання біогазових установок; створення мікробіологічних штампів; випуск кормів із заданими біологічними і технологічними властивостями.</p>	<p>ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ організаційно-економічне обґрунтування техніко-технологічної модернізації аграрного виробництва; стимулювання машинно-технологічної модернізації та попиту на інновації; технологічний аудит; розробка карти врожайності і рентабельності сільгоспугідь; інформаційний супровід техніко-технологічного розвитку по МТБ; фінансове забезпечення модернізації МТБ; забезпечення розвитку державних інститутів з розширення та оновлення МТБ; визначення пріоритетів у розвитку МТБ; обґрунтування якісно нової техніко-технологічної бази.</p>

У сільському господарстві не створені організаційно-економічні механізми управління інноваційними процесами, зокрема відсутній такий важливий інструмент масштабного поширення інновацій, як трансфер, який здійснює моніторинг оцінки ефективності нововведень.

Ключовою проблемою залишається низький попит на інновації в МТБ сільськогосподарського виробництва та його нераціональна структура з тенденцією до зростання частки імпорту обладнання та технологій.

Інноваційний потенціал АПК України, в порівнянні з розвиненими зарубіжними країнами, використовується неефективно, максимум на 5 %. У той час як в США цей показник сягає 50 %.

При цьому питома вага наукомісткої продукції у вітчизняному АПК становить не більше 0,3 % від загального обсягу виробництва, тоді як за кордоном перевищує 20 % [12, 20].

Таким чином, АПК потребує переходу на інноваційний техніко-технологічний розвиток, що передбачає комплексну модернізацію МТБ на основі використання досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду, створення сприятливого середовища масштабного поширення нововведень. Успішне просування наукомісткої продукції в матеріально-технічну базу сільського господарства, на наш погляд, багато в чому залежить від наявності цілісної концепції її формування і використання на інноваційній основі.

Сутнісне наповнення цільової моделі розвитку МТБ сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі, що відрізняє її від пропонованих раніше і полягає в ідентифікації складу та характеру наукомістких факторів сільськогосподарського виробництва, обґрунтуванні вибору пріоритетних матеріально-технічних об'єктів інноваційних впливів, визначенні часового горизонту реалізації виявлених напрямків і повноважень інституційних елементів інноваційної системи.

Істотним принципом концепції забезпечення інноваційного розвитку МТБ сільськогосподарського виробництва є пріоритетність, що означає

диференційований підхід до її реалізації в умовах техніко-технологічної багатокладності аграрної сфери економіки. В першу чергу необхідно здійснювати інноваційну модернізацію МТБ великих і середніх господарств.

На задоволення інноваційного голоду фермерів і приватних садибах направлено створення регіональних центрів розвитку, мережі трансферу технологій.

У функції таких структур входить організація ґрунтозахисних заходів, постачання сучасними сільськогосподарськими машинами і устаткуванням, забезпечення якісним насінням і продуктивними породами худоби, надання консалтингових, маркетингових та логістичних послуг.

Трансформація МТБ сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі вимагає реанімації вітчизняного сільгоспмашинобудування на всіх ланках виробничо-технологічного ланцюга від проектування нових комплексів технічних засобів до її реалізації і технічного супроводу. У зв'язку з цим на федеральному рівні розроблені стратегії машинно-технологічної модернізації сільського господарства і розвитку сільськогосподарського машинобудування.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про те, що МТБ аграрного сектора слід розглядати як особливий об'єкт управління і регулювання, що представляє собою складну, відкриту, динамічну, багатоцільову і багаторівневу систему, яка структурована сукупністю її системоутворюючих елементів. Численність елементів і зв'язків між ними є тільки необхідною ознакою системності.

Використання системного підходу дозволяє визначити ключові напрямки інноваційного розвитку на перспективу. Оновлення на інноваційній основі МТБ аграрного виробництва передбачає концентрацію матеріально-технічних ресурсів на даних інноваційних підсистемах, що забезпечують підвищення ресурсовіддачі. Такий підхід дозволяє забезпечити стійкі темпи економічного зростання в аграрній сфері і

підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, що випускається.

З урахуванням інноваційної стратегії сталого розвитку аграрного сектора структурний зміст МТБ передбачає інтеграцію інновацій в ринковий механізм господарювання за такими найбільш пріоритетними напрямками:

1) інновації в біотехнології (селекція, генетика, насінництво), пов'язані з розробкою і освоєнням нововведень, що забезпечують підвищення родючості ґрунту, зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин;

2) інновації техніко-технологічного характеру, що забезпечують вдосконалення техніко-технологічного потенціалу галузі на основі застосування енерго- і ресурсозберігаючої техніки, наукоємних технологій виробництва;

3) інновації в сферу організації та управління виробництвом, що передбачають впровадження прогресивних форм організації та оплати праці, докорінне вдосконалення системи реалізації продукції на основі маркетингу, організації внутрішньогосподарської переробки продукції і фірмової торгівлі.

Особлива роль при цьому відводиться вдосконаленню кредитно-фінансового механізму АПК, податкової системи та принципів ціноутворення на сільськогосподарську продукцію [38].

Модель інноваційного розвитку МТБ сільського господарства з точки зору інституційного забезпечення повинна реалізовуватися на основі створення цільових організаційних структур. Оновлення МТБ галузі рослинництва прямо пов'язане з:

1) освоєнням інтенсивних технологій; використанням тракторів і сільськогосподарських машин нового покоління;

2) зростанням обсягів внесених мінеральних добрив;

3) переходом на посів насіння перспективних високоврожайних

сортів і гібридів, що стосується окремих культур та необхідністю розширення посівних площ.

У тваринництві вирішення завдання прискореного нарощування виробництва м'яса і молока на базі інноваційних технологій дозволить підвищити рівень споживання населенням цих продуктів. Це пов'язано з оптимістичними тенденціями розвитку свинарства і птахівництва [2].

До пріоритетів у розвитку МТБ тваринництва слід віднести:

- 1) створення комплексу умов для підвищення і найбільш повної реалізації генетичного потенціалу худоби та птиці;
- 2) вдосконалення їх породного та якісного складу;
- 3) активне освоєння інноваційних, ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції;
- 4) розширення парку багатофункціональних і високоенергонасичених машин;
- 5) ефективне управління інноваційним циклом.

Ефективність відтворення МТБ і окремих її елементів на базі реконструкції та модернізації можна оцінити за системою показників.

Оцінка модернізації МТБ на інноваційній основі на практиці може бути використана для моніторингу зростання виробничих потужностей, продуктивності праці, зниження матеріаломісткості і собівартості виробленої продукції, причому можна оцінити ключові тенденції як комплексно, так і диференційовано.

При цьому інтегральним критерієм ефективності формування та використання МТБ на інноваційній основі виступає перевищення темпів зростання додаткового продукту над темпами зростання інноваційних вкладень.

Таким чином, важливо визначити не тільки склад і особливості, але також умови й способи регулювання оптимальних параметрів відтворювального процесу МТБ сільськогосподарських організацій, виходячи з єдності і специфіки виробництва, обміну та споживання.

На основі системно-відтворювального підходу можна здійснити формування та використання МТБ на інноваційній основі, визначити перспективні напрямки та пріоритетні інновації її розвитку.

Формування та використання МТБ аграрного виробництва передбачає концентрацію матеріально-технічних ресурсів на даних інноваційних підсистемах і, як наслідок, підвищення ресурсовіддачі.

Реалізація такого підходу на практиці орієнтована, в кінцевому рахунку, на досягнення необхідного рівня ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на основі розширеного відтворення МТБ і раціонального використання її ресурсів в високотехнологічному середовищі.

Висновки до 1 розділу

Матеріально-технічна база відноситься до числа базових, системоутворюючих елементів сільського господарства, без яких не можуть плідно вирішуватися питання його розвитку. Важлива умова організації матеріально-технічної бази в умовах ринку – раціональне використання матеріально-технічних ресурсів. Вона відрізняється багатоаспектністю і складністю натурально-вартісного складу.

Процес відтворення матеріально-технічної бази полягає у відтворенні земельних і водних ресурсів, сільськогосподарських тварин, машин і устаткування, енергоресурсів, добрив, хімічних засобів захисту рослин і в цілому родючості ґрунтів за допомогою подальшого накопичення основних і обігових коштів на розширеній науково-технічній основі.

В процесі відтворення МТБ за рахунок реконструкції здійснюється розширення і реконструкція споруд, оновлення активної частини основних фондів, що і відноситься до заходів технічного переозброєння, які, в порівнянні з повною заміною і новим будівництвом, надають за менші кошти можливості збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва,

продуктивності праці, зниження матеріаломісткості, скорочення тривалості виробничого циклу і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності продукції.

Під модернізацією обладнання зазвичай розуміється оновлення і відтворення МТБ на основі ліквідації морально зношених основних фондів і підвищення техніко-економічних показників із застосуванням більш досконалих конструкцій, механізації та програмування, що поліпшують нормативні та технічні характеристики механізмів, що дозволяють збільшити продуктивність обладнання і забезпечити необхідну виробничу потужність. Формування та використання МТБ аграрного виробництва передбачає концентрацію матеріально-технічних ресурсів на даних інноваційних підсистемах і, як наслідок, підвищення ресурсовіддачі.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Організаційно-економічні умови функціонування сільськогосподарських підприємств

Виробничо-економічна ефективність – результат сукупного впливу організаційно-технологічної ефективності і економічного механізму.

Загальне визначення критерію ефективності використання окремих ресурсів – максимізація виробничого результату при заданому обсязі ресурсів. Таке визначення відповідає поглядам вітчизняних економістів, які в тій чи іншій редакції формулюють названий критерій.

Однак для оцінки ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому такий критерій не цілком коректний – він не дозволяє практично визначити ступінь використання наявних в господарстві виробничих ресурсів в сукупності через неспівмірність всіх факторів виробництва.

Проблема ефективності сільськогосподарського виробництва постійно знаходиться в центрі уваги вчених. У країні неодноразово проводилися дискусії з визначення критеріїв та показників ефективності. Слід зазначити, що думки суперечливі, висловлюються різні точки зору з цього питання. В силу об'єктивної складності даної категорії є різні тлумачення її сутності. При розробці показників, методів вимірювання, побудови моделей і аналізу ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно чітко визначення цієї категорії.

Слід зауважити, що в літературі з теорії ефективності і в прикладних дослідженнях цієї проблеми висловлюються різні точки зору з питання про зміст даної категорії. Це пояснюється її складністю і багатогранністю, а також відомої суперечливістю форм прояву. Одні під ефективністю виробництва, а отже, під його критерієм розуміють прибутковість, інші

зводять її до системи показників, що виражають економічність виробництва, треті – до зростання обсягу виробництва. Відсутність однакової трактування сутності категорії економічної ефективності є причиною неоднакового підходу менеджерів та економістів до проблеми її кількісного виміру, що ускладнює можливість вибору найбільш раціональних варіантів функціонування виробничої системи.

Критерій ефективності сільськогосподарського виробництва повинен відображати вимоги не тільки зростання обсягу виробництва продукції, але і збільшення її виходу з кожного гектара сільськогосподарських угідь завдяки збереженню і підвищенню родючості землі. Також він зазначає, що критерієм ефективності як категорії розширеного відтворення виступає прибуток. Прибуток – не тільки мета підприємницької діяльності, основа для ведення розширеного відтворення, а й якісний оціночний показник, який використовується товаровиробником для з'ясування альтернативних варіантів при виборі ресурсів, виду діяльності, резервів виробництва.

Критерій ефективності можна визначити як планомірне збільшення необхідної суспільству продукції з одиниці земельної площі при збереженні і підвищенні родючості ґрунту, підвищенні якості продукції та забезпечення економічності виробництва [6].

Критерій ефективності визначається системою економічних законів, і перш за все головним економічним законом існуючого способу виробництва.

У сільськогосподарському виробництві реалізація вимог, пов'язаних з послідовним збільшенням обсягу сільськогосподарської продукції необхідної якості для все більш повного задоволення потреб населення країни в продуктах харчування, а промисловості – в сільськогосподарській сировині, може бути досягнута тільки в результаті зростання ефективності аграрного виробництва. Тому зміст категорії і критерії ефективності сільськогосподарського виробництва має розкриватися через об'єктивну необхідність збільшення виробництва продукції. Ця дуже важлива і принципова вимога до формулювання змісту досліджуваних понять,

впливає зі специфіки сільськогосподарського виробництва, функціонування якого безпосередньо пов'язане з використанням землі як найважливішого незамінного виробничого ресурсу.

Основною організаційно-правовою формою ведення господарства в селі є фермерське господарство. У загальній структурі їхня питома вага складає 73,9 % (таблиця 2.1). Сьогодні існують також 4,3 тис. фермерських господарств (майже 10,4 % від їх кількості), котрі взагалі не мають сільськогосподарських угідь.

Водночас 74,4 % господарств цієї організаційно-правової форми господарювання за розмірами користування землею є дрібними та мають до 100 га сільськогосподарських угідь кожне. 13,3 % фермерських формувань господарюють на площі сільськогосподарських угідь від 100 до 1 тис. гектарів, 712 фермерських господарств (1,8 %) використовують від 1 тис. до 4 тис. га. сільгоспугідь кожне. Лише 58 фермерських господарств (0,1%) мають землекористування, які перевищують 4 тис. га кожне.

Таблиця 2.1

Структура сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в Україні

Організаційно-правова форма	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
Всього	58387	100,0	59059	100,0	57152	100,0	56493	100,0	56133	100,0
Господарські товариства	7428	12,7	7879	13,3	7819	13,7	7769	13,8	7757	13,8
Приватні підприємства	4229	7,2	4326	7,3	4333	7,6	4243	7,5	4140	7,4
Виробничі кооперативи	1262	2,2	1101	1,9	1001	1,7	952	1,7	905	1,6
Фермерські господарства	43475	74,5	43894	74,3	42101	73,7	42726	73,8	41488	73,9
Державні підприємства	360	0,6	354	0,6	345	0,6	322	0,6	311	0,6
Підприємства інших форм господарювання	1633	2,8	1505	2,6	1553	2,7	1481	2,6	1532	2,7

Протягом 1990-2014 рр. в Україні зменшилися посівні площі сільськогосподарських культур на 16,8 % (табл. 2.2); у 4,6 рази – посівні площі кормових культур, що негативно вплинуло на розвиток кормової бази тваринницької галузі.

За цей період значно збільшилися посіви високорентабельних експортоорієнтованих культур: соняшнику – у 2,8 рази, ріпаку – понад у десятеро, що порушує систему сівозмін і призводить до виснаження ґрунтового покриву. Посівні площі картоплі й овоче-баштанних культур зменшилися на 5 %, які зосереджені переважно в господарствах населення.

Таблиця 2.2

Динаміка розміру та структури посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні

Показники	Рік							2014 р. до 1990 р., -%
	1990	2000	2005	2010	2012	2013	2014	
Уся посівна площа	32406	27173	26044	27133	26990	26952	27670	85,4
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
Зернові та зернобобові культури	14583	13646	150058	15636	15837	15090	15724	107,8
%	45,0	50,2	57,6	57,6	58,7	56,0	56,8	11,8
Технічні культури	3751	4187	5260	6778	6545	7296	7441	198,4
%	11,6	15,4	20,2	25,0	24,3	27,1	26,9	15,3
Картопля і овоче-баштанні культури	2073	2277	2041	1967	1950	1967	2028	97,8
%	6,4	8,4	7,8	7,3	7,2	7,3	7,3	0,9
Кормові культури	11999	7063	3738	2752	2658	2599	2477	20,6
%	37,0	26,0	14,4	10,1	9,8	9,6	9,0	-28,0

Високі темпи росту виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та розвиток державних програм, спрямованих на подальше нарощування обсягів сільськогосподарської продукції, призводить до поступового росту дефіциту площ для зберігання зернових.

Ця проблема вирішується поступовим нарощуванням системи елеваторів, а також використанням технологій «мішків-зернохловищ», які дозволяють максимально оперативно вирішувати нестачі елеваторів.

Критерій економічної ефективності суспільного виробництва – це в загальному вигляді максимум ефекту з кожної одиниці витрат суспільної праці або мінімум витрат суспільної праці на кожен одиницю ефекту.

Для окремих товаровиробників максимум прибутку – критерій економічної ефективності господарської діяльності, для інших критерієм виступає конкурентоспроможність. Ці критерії відповідають цілям сільськогосподарського виробництва.

Ефективність сільського господарства розкривається в світлі виконання тієї ролі, яку вони покликані відіграти в господарстві і в житті всього суспільства.

Головне призначення сільського господарства – задоволення потреб населення в продуктах харчування, без чого неможливе ніяке матеріальне виробництво і духовне життя людей.

На жаль, обсяг виробленої сільськогосподарської продукції в нашій країні не задовольняє потреби в ній. Крім того, намітилися тенденції до скорочення валового виробництва, особливо яскраво вони виявилися в виробництві тваринницької продукції.

Всебічний розвиток сільськогосподарського виробництва, стійке зростання обсягу сільськогосподарської продукції при скороченні затрат використовуваних ресурсів в розрахунку на одиницю продукції є об'єктивною необхідністю.

Так, у 2010 р. в Україні обсяги виробництва м'яса (в забійній масі) на одну особу становили 42 кг, тоді як у Данії цей показник досягнув 345,6 кг, Ірландії – 196, Австрії – 190,3, Нідерландах 152,3, США – 132,3 кг (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Виробництво основної продукції тваринництва за категоріями
господарств України, тис. т

Показники	Роки								2014 р до 1990 %
	1999	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2014	
Вирощено – всього	6465,0	3107,2	2278,0	2352,8	2614,3	2785,1	2936,7	2978,1	46,1
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
у т.ч. велика рогата худоба	3248,1	1612,3	1090,1	868,7	705,6	694,8	653,8	640,7	19,7
%	50,2	51,9	47,9	36,9	27,0	25,0	22,3	21,5	-28,7
Свині	2097,8	1087,7	841,8	727,2	770,4	807,3	915,5	933,9	44,5
%	32,5	35,0	37,0	30,9	29,5	29,0	31,2	31,4	-1,1
Вівці та кози	99,3	49,8	39,0	32,3	36,3	39,5	40,7	40,0	40,3
%	1,5	1,6	1,7	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	-0,2
Коні	19,2	11,4	14,4	26,1	20,8	20,1	20,7	20,0	104,2
%	0,3	0,4	0,6	1,1	0,8	0,7	0,7	0,7	0,4
Кролі	60,5	38,7	27,8	26,9	26,1	27,7	27,2	27,4	45,3
%	0,9	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	-
Птиця	940,1	307,3	264,9	671,6	1055,1	1195,7	1278,8	1316,1	140,0
%	14,6	9,9	11,6	28,6	40,3	42,9	43,5	44,2	29,6

Негативні тенденції, які простежувалися наприкінці 80-х років минулого століття в галузі тваринництва, визначалися, передусім, скороченням поголів'я худоби та птиці у сільськогосподарських підприємствах, поступовим уповільненням впливу інтенсивних чинників на темпи росту виробництва тваринної продукції.

Основними проблемами в розведенні великої рогатої худоби є висока вартість кормів і низька закупівельна ціна продукції тваринництва (молоко і м'ясо). Твариннику доводиться оформляти вимушені кредити для закупівлі кормів, техніки, обладнання. Найчастіше, галузь тваринництва не може існувати без зв'язку з іншою немаловажною галуззю сільського господарства – рослинництвом. Необхідність виникає все з тієї ж причини – висока вартість кормової бази. При вирішенні цієї проблеми аграрій стикається з браком або ж повною відсутністю земель у тваринника. Досить

проблематично не лише оформити землю у власність, а й отримати землю в оренду, не дивлячись на мільйони гектарів необроблюваних земель.

В даний час уряд України намагається значно спростити процедуру оформлення земельних ресурсів для сільськогосподарського спрямування, яка дозволить найбільш раціонально використовувати земельні площі, що знаходяться в занедбаному стані. Проблематичність даного законопроекту є відсутність точної кадастрової інформації про стан земельних площ на даний момент, тобто наявність власників і призначення конкретних земельних територій.

Ще однією важливою проблемою в тваринництві, а також у всіх галузях сільського господарства є брак кадрів як висококваліфікованих, так і рядових фахівців. Пов'язано це по більшій мірі з розвалом великих господарств, які були основними постачальниками продуктів сільського господарства на прилавки наших міст. Однак прихід в аграрний сектор приватних інвесторів і вливання істотних коштів в його розвиток забезпечило піднесення авторитету сільськогосподарського виробництва в цілому. З боку держави зараз реалізується безліч державних програм, спрямованих на розвиток села та залучення молодих фахівців.

Одним з рішень проблем тваринницького комплексу є замкнутий цикл виробництва як м'яса, так і молока. В даному випадку мається на увазі не тільки виробництво, але і повна реалізація продукції через торгові мережі і магазини самим виробником. Для виходу на запропонований рівень виробництва необхідно мати не тільки тваринницький комплекс, а й цехи по переробці молока та м'яса, які в свою чергу стануть сполучною ланкою між аграрієм або тваринником і споживачем. Для досягнення запропонованої схеми необхідно значне вкладення грошових коштів, яких у звичайного тваринника звичайно ж немає. Можливим вирішенням цієї проблеми може стати державна програма – довгострокова оренда з подальшим викупом у власність.

2.2 Аналіз матеріально-технічного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників

Модель інноваційного розвитку МТБ сільського господарства з точки зору інституційного забезпечення повинна реалізовуватися на основі створення цільових організаційних структур. Оновлення МТБ галузі рослинництва прямо пов'язане: з освоєнням інтенсивних технологій; використанням тракторів і сільськогосподарських машин нового покоління; зростанням обсягів внесених мінеральних добрив; переходом на посів насіння перспективних високоврожайних сортів і гібридів. Що стосується окремих культур необхідно розширення посівних площ.

У тваринництві рішення задачі прискореного нарощування виробництва м'яса і молока на базі інноваційних технологій дозволить підвищити рівень споживання населенням цих. Це пов'язано з оптимістичними тенденціями розвитку свинарства і птахівництва [2].

До пріоритетів у розвитку МТБ тваринництва слід віднести: створення комплексу умов для підвищення і найбільш повної реалізації генетичного потенціалу худоби та птиці; вдосконалення їх породного та якісного складу; активне освоєння інноваційних, ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції; розширення парку багатофункціональних і високо енергонасичених машин; ефективне управління інноваційним циклом.

Динаміка показників свідчить про ефективність державної інвестиційно-інноваційної політики, що проводиться в сфері формування і використання МТБ на макрорівні і на рівні сільськогосподарських організацій.

Економічна оцінка модернізації МТБ на інноваційній основі на практиці може бути використана для моніторингу зростання виробничих потужностей, продуктивності праці, зниження матеріаломісткості і собівартості виробленої продукції, причому оцінити ключові тенденції як комплексно, так і диференційовано. При цьому інтегральним критерієм ефективності формування та використання МТБ на інноваційній основі

виступає перевищення темпів зростання додаткового продукту над темпами зростання інноваційних вкладень.

Таким чином, узагальнення та аналіз існуючих визначень і трактувань МТБ сільського господарства дозволили адаптувати їх до особливостей аграрного виробництва і напрямками розвитку в інноваційній економіці. При цьому важливо визначити не тільки її складу і особливості, але також умови і способи регулювання оптимальних параметрів відтворювального процесу МТБ сільськогосподарських організацій, виходячи з єдності і специфіки виробництва, обміну і споживання. На базі системно-відтворювального підходу розроблено цільову модель формування та використання МТБ на інноваційній основі, визначені перспективні напрямки та пріоритетні інновації її розвитку. Формування та використання МТБ аграрного виробництва передбачає концентрацію матеріально-технічних ресурсів на даних інноваційних підсистемах і, як наслідок, підвищення ресурсовіддачі.

Реалізація такого підходу на практиці орієнтована, в кінцевому рахунку, на досягнення необхідного рівня ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на основі розширеного відтворення МТБ і раціонального використання її ресурсів в високотехнологічній середовищі. Прогресивний розвиток сільського господарства визначається, перш за все, станом його ресурсної матеріально-технічної бази, природно економічними умовами і можливостями їх використання при сучасній техніці і технологіях. Машинно-технологічна модернізація сільського господарства в значній мірі пов'язана з прискореними діями з відновлення земельного потенціалу сільського господарства як основної складової формування та використання МТБ. Тому розвиток меліорації визнано одним із пріоритетних напрямків стабільного функціонування МТБ аграрного виробництва.

Динаміка та структура засобів сільськогосподарських підприємств в Україні подана у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка та структура основних засобів в сільськогосподарських підприємствах України
(у фактичних цінах на кінець року)

Показники	Роки										2014 р. до 2010 р., %
	2010		2011		2012		2013		2014		
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Основні засоби в сільськогосподарських підприємствах	46851,7	100,0	53658,3	100,0	56122,4	100,0	62082,1	100,0	73582,5	100,0	157,1
у тому числі											
будинки, споруди і передавальні пристрої	26041,6	55,6	25456,5	47,4	24129,2	43,0	26368,3	42,5	30542,3	41,5	117,3
машини і обладнання	11027,5	23,5	16891,7	31,5	20258,3	36,1	22967,9	37,0	28090,6	38,2	254,7
транспортні засоби	3518,5	7,5	4240,6	7,9	4847,1	8,6	5432,7	8,8	6335,8	8,6	180,1
інші види основних засобів	6265,2	13,4	7069,5	13,3	6887,8	12,3	7413,2	11,7	8613,8	11,7	137,5

Оновлення в дореформений період здійснювалося за рахунок зростання капіталовкладень в основний капітал сільського господарства. В результаті розвивався технічний потенціал, достатньо високими були коефіцієнти оновлення тракторів, зернозбиральних комбайнів та інших видів сільськогосподарської техніки. З 1970 р до початку реформування в період незалежності надходження тракторів в сільськогосподарські підприємства на 2,4 % перевищувало списання. Машинно-тракторний парк за своїми розмірами і навантаженням ріллі на один трактор та збиральної площі на зерновий комбайн наближався до рівня розвинених країн. При цьому парк тракторів не тільки зростав, а й щорічно оновлювався приблизно на 12 %, тобто період оновлення становив в середньому 8,3 років.

За останні 25 років відбулося значне зниження земельного потенціалу сільського господарства. Особливо інтенсивно скорочувалася площа сільськогосподарських угідь і ріллі в другій половині 1990-х рр. Причому значна частка господарств через руйнування МТБ виявилися не здатними виробляти продукцію на наявних землях або ж використовували рілля під посіви зернових культур, що спричинило за собою поширення монокультури землеробства.

Негативні процеси поступово виводили рілля з оборотів. Як наслідок, порушувалася основа формування агротехнологій – сівозміни, скорочувалися площі посівів сільськогосподарських культур, виробництво продукції, прибутковість використання земельних фондів в порівнянні з дореформений періодом. Крім того, збільшувалася навантаження ріллі на один трактор та посівів на зернозбиральний комбайн, а питома вага удобреному площі скорочувався. Зменшилися розміри зрошуваних і осушених земель, практично призупинився процес культуртехнічних робіт.

Нині парк сільськогосподарської техніки, що використовується у процесі виробництва, нараховує близько 1 млн. одиниць машин та обладнання. Стосовно цільового сегмента дослідження, то такої техніки налічує понад 500 тис. од. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Парк сільськогосподарської техніки України в сільськогосподарських підприємствах, задіяної у виробництві, шт.

Сільськогосподарська техніка	Рік					2014 р. у % до 2010
	2010	2011	2012	2012	2014	
Трактори всіх марок, включаючи трактори на яких змонтовані машини	177401	168532	151287	144947	140541	79,22
Трактори без тракторів на яких змонтовані машини	161800	153791	137757	132847	129341	79,9
Тракторні причепи	91562	84968	70879	61557	57069	62,3
Сівалки всіх видів	81810	77807	72366	71182	69481	84,9
Картопледжалки	2885	2664	2200	2120	1961	60,9
Дошувальні машини та установки (без поливних)	4295	4145	4480	3538	3593	68,0
Сінокосарки тракторні	10618	9983	8178	8446	8294	78,1
Жатки валкові	17571	16332	15225	14417	14255	81,1
Комбайни:	54319	50495	45291	41739	39025	71,4
зернозбиральні	39091	36783	32750	31158	29364	75,1
кукуруддозбиральні	3174	2857	2548	2114	1995	62,9
кормозбиральні	9978	8967	7841	6571	5948	59,6
льонозбиральні	716	631	458	298	259	36,2
картоплезбиральні	1360	1257	1694	1598	1459	107,3
Бурякозбиральні машини	5774	5083	4240	3556	3036	52,6
Доїльні установки та агрегати	11367	10547	10865	11022	11026	97
Роздавачі кормів:	6549	6262	6480	6550	7487	114,3
для великої рогатої худоби	5542	5219	4597	4036	3871	69,8
для свиней	1007	1043	1883	2514	3616	359,1
Транспортери для прибирання гною	28825	26387	23664	31158	29364	101,9

Дослідженням встановлено, що парк тракторів становить 33,3 % від потреби галузі, зернозбиральних комбайнів – 38,7 %, кормозбиральних комбайнів – 75,0 %, косарок – 66,1 %, преспідбирачів – 85,2 %, жаток – 39,5 %, плугів – 37,2 %, сівалок – 38,3 %. За іншими видами техніки ступінь забезпеченості потреб коливається у межах від 35 до 60 %

Таблиця 2.6

Технологічна потреба АПК в основних технічних засобах станом на 2014 р. у натуральному (тис. шт.) та грошовому (млрд. грн.) вимірі

Вид техніки	Технологічна потреба		Щорічна потреба	
	тис. шт.	млрд. грн.	тис. шт.	млрд. грн.
Трактори	420	62,48	42	6,24
Комбайни зернозбиральні	75	39,04	7,5	3,9
Приставки до зернозбиральних комбайнів	33,3	1,76	3,3	0,18
Жниварки валкові	36,2	0,78	3,6	0,08
Машини для заготівлі сіна та соломи	134,1	3,89	13,4	0,39
Комбайни кормозбиральні	24	4,68	2,4	0,47
Техніка для вирощування картоплі	19,6	0,33	2	0,03
Комбайни льонозбиральні	7,3	0,44	0,7	0,04
Плуги загального призначення	115,4	0,69	11,5	0,07
Ґрунтообробні комбіновані машини	105,8	3,24	10,6	0,32
Борони дискові	53,4	2,27	5,3	0,23
Культиватори	118,8	1,71	11,9	0,17
Сівалки	181,3	6,71	18,1	0,67
Машини для внесення добрив	92,6	2,76	9,3	0,28
Машини для хімічного захисту рослин	33,1	0,66	3,3	0,07
Коренезбиральні машини	24,5	3,29	2,5	0,33
Машини для очищення зерна та насіння	26,6	2,61	2,7	0,26
Навантажувачі	57,6	1,67	5,8	0,17
Причепи тракторні	135	2,44	13,5	0,24
Машини та обладнання для тваринництва	х	70	х	7
Обладнання для харчопереробки	х	60	х	6
Інша сільськогосподарська техніка	х	26	х	2,6
Разом		295,6		29,6

Значна кількість аграрних підприємств здійснюють нині свою господарську діяльність в умовах низької прибутковості, а то й збитковості. Це, а також недоліки переоцінки технічних засобів, що «знецінюють» амортизаційні відрахування, зумовлюють майже постійну відсутність капітальних інвестицій для формування машинно-тракторного парку.

Якщо в 2005 році на 1000 га ріллі припадало 11 фізичних тракторів, то уже в 2014 році – лише 8 одиниць. З розрахунку на 1000 га посівної площі зернових культур припадає відповідно 5 і 4 зернозбиральних комбайнів тощо. Це значно менше ніж в розвинутих країнах. Наприклад, тракторів на 1000 га ріллі в Італії припадає 257,6, Німеччині – 79,6. Те ж відноситься і до зернозбиральних комбайнів (рис. 2.1).

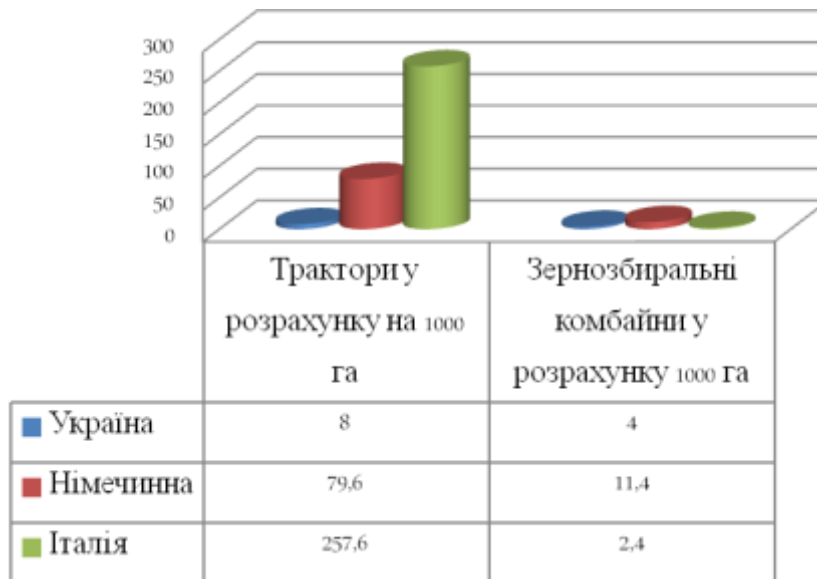

Рис. 2.1. Забезпеченість аграрних підприємств окремими видами сільськогосподарської техніки в Україні (2014 р.)

Типовим явищем для машинно-тракторного парку (МТП) у регіонах країни є його вимушена експлуатація за межами амортизаційного терміну замість необхідного списання. При цьому нормативним терміном використання техніки вважається 15 років, середній показник зносу техніки у вітчизняному сільському господарстві досягає 70 %, при цьому для тракторів – 77,57 %, а для комбайнів – 70,56 % (рис. 2.2). Через фізичне зношення і технічні несправності щорічно не використовується майже третина наявної техніки. Це ще більше напружує ситуацію [21].

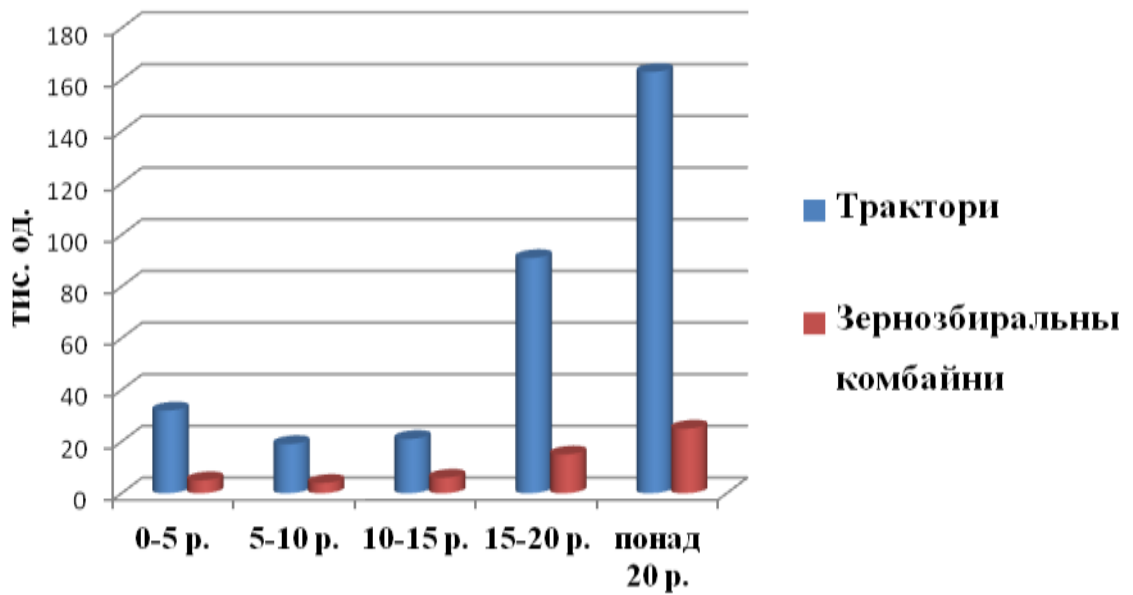

Рис.2.2. Віковий склад техніки в аграрній галузі України (2014 р.)

Основними причинами такого кризового стану оновлення МТП є: суттєве зниження платоспроможного попиту на сільськогосподарську техніку внаслідок диспаритету цін; неможливість отримання кредитів, оскільки відсутні реальні гарантії їх повернення; зменшення обсягів інвестування сільського господарства; відсутність довгострокової стратегії й інноваційної політики держави в розвитку АПК; низька дієвість форм державної підтримки і проектів [10].

Таблиця 2.7

Наявність техніки для тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України у 2014 році

Техніка	Штук	у % до наявності на початок року
Доїльні установи та апарати	10476	100,1
Очищувачі-охолоджувачі молока	2797	101,9
Молочні сепаратори	293	99,3

Інкубатори	1191	102,8
Машина та механізми для приготування кормів	3574	105,7
Роздавачі кормів:		
Для великої рогатої худоби	3561	99,1
Для свиней	3364	102,8
Транспортери для прибирання гною	17244	96,9

Водночас, за даними Державної служби статистики, має місце збільшення обсягів внесених мінеральних добрив. Якщо у 2005 р. вносили 558 тис. т мінеральних добрив у діючій речовині, то у 2014 р. – 1180 тис. т д.р. За розрахунками, обсяги внесених добрив на 1 га посівної площі збільшилися від 32 кг д.р. у 2005 р. і до 68 кг – у 2014 року (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Внесення добрив під посів сільськогосподарських культур в Україні
(сільськогосподарські підприємства; на 1 га посівної площі)

Види добрив	Роки							2014 р. до 1990 р. %
	1990	2000	2005	2010	2012	2013	2014	
Внесено мінеральних добрив під усі посіви, кг. д.р.	141	13	32	57	48	58	68	48,2
у тому числі								
азотних	59	10	22	40	35	43	48	81,4
калійних	39	1	4	8	6	8	99	23,1
фосфорних	43	2	6	9	7	7	11	25,6
Внесено органічних добрив під посіви, т.	8,6	1,3	0,8	0,6	0,6	0,5	0,5	5,8

В Україні спостерігається подальше фізичне й моральне старіння машинно-тракторного парку. Велика кількість вітчизняної техніки, що функціонує у сільському господарстві, була поставлена на виробництво ще за часів СРСР. Нові машини, як правило, являють собою лише модернізовані

модифікації вже давно відомих моделей. Нині Україна посідає одне з останніх місць за енергозабезпеченістю 1 га орних земель – цей показник у 5-16 разів нижчий, ніж у розвинутих країнах світу.

Необхідно зазначити, що вітчизняна офіційна статистика повністю не відображає наявність техніки у сільському господарстві, зокрема, у новостворених фермерських господарствах і господарствах населення.

У цих сільських виробників, як правило, працюють вже списані у сільськогосподарських підприємствах старі машини, які не відображені у бухгалтерському й статистичному обліку. В організованих сучасних великих аграрних корпораціях нова техніка часто не обліковується як така, що використовується у сільськогосподарському виробництві.

Крім того, за базовий рік для порівняння кількості сільськогосподарської техніки обирають, як правило, 1990-й. Але у цьому році її фактична наявність була більшою за нормативну потребу на 20-25 %. Замовлення на виробництво і постачання техніки здійснювалися виходячи з оптимальної технологічної потреби, тому частина машин у сільськогосподарських підприємствах простоювала або не була повністю завантажена.

Після скасування планових постачань матеріально-технічних ресурсів у 1991 році, підприємствами закуповувалася тільки необхідна техніка за наявності необхідних для цього фінансових ресурсів.

У цьому напрямі необхідно використовувати багаторічний досвід провідних іноземних виробників сільськогосподарської техніки у забезпеченні надійності та довговічності машин і обладнання, якісного сервісного обслуговування. Найбільш прийнятним варіантом розвитку подій у цьому напрямі є шлях створення спільних підприємств у сільськогосподарському машинобудуванні.

2.3. Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки техніко-технологічного забезпечення

Одним із основних факторів, що забезпечує ефективність виробництва, є рівень технічного оснащення і на цій основі застосування новітніх технологій. Особливістю сучасного стану сільськогосподарського виробництва є гостра потреба в оновленні основних виробничих засобів. Процес оновлення та регульовальна роль держави пов'язані з необхідністю проведення інженерно-технічного переоснащення сільського господарства, здійснення заходів щодо сприятливої цінової інвестиційної та амортизаційної політики при формуванні матеріально-технічної бази.

Сучасні важелі державної технічної політики включають програми фінансового лізингу, 30 % компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва – тракторів і комбайнів та здешевлення коротко- і довгострокових кредитів.

Названі механізми підвищують купівельну спроможність сільськогосподарських підприємств, однак ними може скористатися лише частина їх, зважаючи на низький рівень фінансування програм з державного бюджету та інших джерел, а також недосконалий розподіл коштів між одержувачами.

За умовами названих програм сільськогосподарські підприємства одержують незначні обсяги фінансування для закупівлі техніки, а машинобудівні заводи, що її виготовляють, через зниження попиту та відсутність обігових коштів змушені скорочувати і навіть зупиняти виробництво. Так, фактичний рівень виробництва на більшості діючих заводів сільськогосподарського машинобудування коливається від 15 до 30 % від їх загальної потужності.

Через зниження купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників і щорічне зростання цін на технічні засоби значна їх кількість не реалізується й залишається на складах заводів. Так, за 2014 рік підприємствами Мінпромполітики України було виготовлено

сільськогосподарських машин та обладнання для тваринництва, птахівництва, харчової й переробної промисловості АПК, запасних частин на суму 2,3 млрд. грн., з яких 72,1 % вартості цих машин залишилося на складах.

Вартість техніки, придбаної на умовах фінансового лізингу, в структурі урядових програм стимулювання придбання вітчизняної техніки становила 12 %.

Таблиця 2.9

Придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки за програмами державної підтримки в Україні

Рік	У тому числі							
	усього		На умовах лізингу		За пільговими кредитами		З частковою компенсацією	
	шт.	млн.грн.	шт.	млн.грн.	шт.	млн.грн.	шт.	млн.грн.
2005	7591	1540	1287	161	4452	876	1852	503
2011	4654	988	327	53	3701	829	626	106
2012	8204	1695	1264	247	3803	1018	3137	430
2013	6595	2471	646	186	3069	1827	2881	458
2014	1242	254	851	185	391	69	-	-
Всього	28286	6949	4374	832	15416	4619	8496	1497

Найменша частка поставок на умовах фінансового лізингу не може свідчити про те, що він є менш ефективним механізмом. Адже кількість техніки, переданої сільському господарству за програмами часткової компенсації вартості та пільгового кредитування, обумовлена розмірами бюджетних асигнувань, що виділяються для здійснення відповідних програм. Звичайно, разові витрати бюджету на придбання конкретного технічного засобу будуть менші втричі, ніж придбаної НАК „Украгролізинг”, яка має виплатити повну вартість машини. Проте бюджет у першому варіанті безповоротно втрачає кошти компенсації, а в другому – компанія використовуватиме їх кілька разів на засадах повернення коштів.

Для сільського господарства поставки технічних засобів на умовах фінансового лізингу дають можливість заощаджувати фінансові ресурси для

інвестування в ефективніші види діяльності та купувати техніку, вартість якої перевищує річні фінансові можливості.

Основними умовами цього механізму є те, що у фінансовий лізинг може бути передана техніка вітчизняного виробництва після проведення лізингоодержувачем попередньої оплати в розмірі 17 % її вартості (10 % – попередній лізинговий платіж у рахунок частини вартості предмета лізингу, 7 % – попередній платіж у частині винагороди лізингодавцю за передачу предмета лізингу) та укладання лізингоодержувачем договору страхування предмета лізингу. Розмір винагороди, що має сплачуватися щорічно компанії НАК “Украгролізинг” за передану в лізинг техніку, становить 7 % з невідшкодованої вартості. У середньому ця сума дорівнює 4 % річних.

Крім технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, механізм фінансового лізингу також виконує функції щодо підтримки розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу. З одного боку, він є суб’єктом формування та функціонування системи оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, а з іншого – засобом досягнення ще однієї стратегічної мети державної підтримки – розвитку вітчизняного машинобудування для АПК.

Зокрема, механізм фінансового лізингу як важіль державної підтримки технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників визначений в Законах України: “Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України”, “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”. Підтримка вітчизняного сільськогосподарського машинобудування визначається в Законі України „Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу”.

Тенденція запровадження обсягів агролізингу є недостатньою, про що свідчить скорочення кількості поставлених технічних засобів на цих умовах. Обсяги поставок сільськогосподарської техніки НАК “Украгролізинг” в

Україні скоротилися з 2005 по 2014 рік на 33,9 %. Деяко більшого скорочення зазнали поставки тракторів і зернозбиральних комбайнів – у середньому 36,8 %, а обсяги реалізації ґрунтообробної й посівної техніки зменшилися на 39 %.

Причинами, що стримують широке запровадження лізингу, є: обмеженість коштів, які виділяються з державного бюджету, та нерівномірне їх надходження протягом року; зниження платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, для яких повернення коштів за техніку навіть у кредит є проблематичним; компанія НАК “Украгролізинг” працює лише з вітчизняними виробниками техніки, якість, надійність та економічність якої дуже низька й занадто високі ціни на неї; постачання одноопераційних машин замість багатофункціональних комплексів під технології.

Однією з головних причин, що стримують зростання обсягів фінансового лізингу в АПК, є обмежені можливості джерел фінансування, зокрема за рахунок державного бюджету.

Фінансування із державного бюджету здійснюється направленням коштів НАК “Украгролізинг” як їх розпоряднику та виконавцю бюджетної програми, асигнувань на здійснення кредитування з придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки й обладнання для сільськогосподарських підприємств на умовах фінансового лізингу.

При нинішніх обсягах фінансування операцій фінансового лізингу з державного бюджету не можна забезпечити ефективне виконання функцій, які покладені на нього в законах України.

Збільшення інвестицій для придбання з бюджету техніки й передачі її у фінансовий лізинг планується за рахунок збільшення залучення коштів державного і регіональних бюджетів, виробників техніки, банків, страхових компаній, інших фінансових структур, вітчизняних та іноземних інвесторів.

Крім того, зважаючи на зниження платоспроможності більшості сільськогосподарських товаровиробників, необхідно вдосконалити державну

підтримку оновлення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського виробництва шляхом регулювання цінової політики, запровадження пільгових кредитів і створення сприятливих умов для широкого залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

Подальший розвиток механізму фінансового лізингу в АПК повинен полягати не просто в постачанні якоїсь однієї машини, а в постачанні системи машин, здатних забезпечити нормальне проходження біологічних процесів. Першорядне значення має збалансованість елементів цієї системи, що повинні відповідати не тільки організаційно-економічним, але й визначеним техніко-технологічним характеристикам.

Отже, розвиток агролізингу буде ефективним, якщо здійснюватиметься з урахуванням охоплення всіх сторін відтворювального процесу і, насамперед, у постачанні замкнутого високотехнологічного комплексу машин під визначену новітню технологію виробництва сільськогосподарської продукції, будівництво «під ключ» овоче-фруктосховищ, елеваторів, тваринницьких комплексів, переробних підприємств.

Світова практика розвитку лізингу свідчить про те, що він активно використовується, передусім, у нових і технічно складних виробництвах, при оновленні основних фондів. А відновлення машинно-тракторного парку та впровадження нових технологій у сільському господарстві є одним із головних напрямів формування якісно нової виробничо-технічної бази. Саме через механізм фінансового лізингу можна простіше й оперативніше замінити машини та устаткування порівняно з придбанням їх у власність.

Таким чином, оновленню технічних засобів і розширенню діяльності й розвитку сільськогосподарських підприємств значною мірою сприяє державна інженерно-технічна політика.

Важливим завданням держави є стимулювання розвитку бюджетних механізмів підтримки придбання сільськогосподарської техніки, серед яких значне місце займає лізинг.

Державна підтримка має спрямовуватись на відновлення прибутковості та платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників; модернізацію і переоснащення машинобудівних заводів, компенсацію витрат на виробництво й придбання сільськогосподарської техніки.

Висновки до 2 розділу

У загальній структурі сільськогосподарських підприємств найбільшу питому вагу займають фермерські господарства – 73,9 %, господарські товариства – 13,8 %, приватні підприємства – 7,4 %. За розглядуваний період посівні площі сільськогосподарських культур зменшились на 16,8 %, у 4,6 рази – посівні площі кормових культур, що негативно вплинуло на розвиток кормової бази тваринницької галузі. Це, безперечно, відобразилось й на структурі матеріально-технічної бази сільського господарства.

Протягом 2010-2014 рр. вартість основних засобів аграрних підприємств збільшилась із 46,8 млрд. грн. до 73,5 млрд. грн. в той же час найбільшу частку в їх структурі становлять будинки, споруди і передавальні пристрої – 41,5 %, машини і обладнання, як їх активні частина і така, що має тенденцію до збільшення – 38,2 %. Забезпеченість сільськогосподарською технікою бажає бути кращою. парк тракторів становить 33,3 % від потреби галузі, зернозбиральних комбайнів – 38,7 %, кормозбиральних комбайнів – 75,0 %, косарок – 66,1 %, преспідбирачів – 85,2 %, жаток – 39,5 %, плугів – 37,2 %, сівалок – 38,3 %. За іншими видами техніки ступінь забезпеченості потреб коливається у межах від 35 до 60 %.

Це впливає й на рівень навантаженості земельних угідь в розрахунку на один трактор. У 2005 році на 1000 га ріллі припадало 11 фізичних тракторів, а в 2014 році – лише 8 одиниць. Це значно менше ніж в розвинутих країнах. Наприклад, тракторів на 1000 га ріллі в Італії припадає 257,6, Німеччині – 79,6. Те ж відноситься і до зернозбиральних комбайнів.

Організаційно-економічний механізм забезпечення матеріально-технічної бази сільського господарства є недосконалий. Через зниження купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників і щорічне зростання цін на технічні засоби не всі товаровиробники можуть їх придбати. Вартість техніки, придбаної на умовах фінансового лізингу, в структурі урядових програм стимулювання придбання вітчизняної техніки становила 12 %.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

3.1. Механізми поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва

Успішне функціонування будь-якого аграрного підприємства вимагає наявності належної матеріально-технічної бази та ефективного використання всіх її складових. Проте, потреба сільськогосподарського виробництва у машинах і обладнанні нині задоволена менше, ніж наполовину, вони застарілі й фізично та морально зношені.

Забезпеченість аграрних підприємств сільськогосподарською технікою знаходиться на низькому рівні, навантаження на неї зростає. Так, у 2005-2014 рр. кількість тракторів, які використовуються сільськогосподарськими підприємствами, знизилась на 32,2 %, а з розрахунку на 1000 га ріллі – на 27,3 % (табл. 3.1).

Рівень завантаженості тракторів в Україні є набагато більшим, ніж у країнах ЄС: в Україні на 1000 га ріллі у 2014 р. припадало 8 тракторів, тоді як у Німеччині – 79,4, в Італії – 242,2 [21].

За аналізований період знизилась кількість комбайнів: зернозбиральних – на 28,4 %, кукурудзозбиральних – на 45,1 %, картоплезбиральних – на 38,6 %.

З розрахунку на 1000 га посівної площі відповідної культури зменшення кількості комбайнів становило: зернозбиральних – 20 %, кукурудзозбиральних – 80 %, картоплезбиральних – 5,7 %. Слід відмітити, що із загальної кількості зернозбиральних комбайнів, які працюють на полях України, частка вітчизняних комбайнів «Славутич» становить лише

2 %, комбайнів іноземного виробництва – 20 %, конструктивно застарілих і амортизованих комбайнів радянських часів – 78 %.

Кількість бурякозбиральних машин скоротилась на 53,9 %, а з розрахунку на 1000 га посівної площі буряків – на 61,5 %.

Таблиця 3.1

Наявність та забезпеченість сільськогосподарських підприємств окремими видами сільськогосподарської техніки в Україні
(на кінець року, од.)

Вид техніки	2007	2008	2009	2010	2012	2013	2014	2014р. у%до 2007р.
Трактори всіх марок, шт.	186767	177401	168532	151287	147131	144947	140541	75,2
із розрахунку на 1000гаріллі	10	9	9	8	8	8	8	72,7
Комбайни зернозбиральні, шт.	41032	39091	36783	32750	32062	31158	29364	71,6
із розрахунку на 1000 га посівної площі зернових	4	4	3	4	4	4	4	80,0
Комбайни кукурудзозбиральні,шт.	3637	3174	2857	2548	2295	2114	1995	54,9
із розрахункуна1000га посівної площі	2	2	2	1	1	1	1	20,0
Комбайни картоплезбиральні,шт.	1547	1360	1257	1694	1660	1598	1459	94,3
із розрахунку на 1000 га посівної площі картоплі,	70	57	48	59	49	56	43	61,4
Бурякозбиральні машини (без гичкозбиральних)	6583	5774	5083	4240	3848	3556	3036	46,1
із розрахунку на 1000 га посівної площі буряків,	13	18	18	9	8	8	5	38,5

Модернізація машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств відбувається повільно. Так, протягом 2014 р. у сільськогосподарські підприємства надійшло 6364 тракторів, а вибуло 7033, кукурудзозбиральних комбайнів – 85 і 225, кормозбиральних – 211 і 257, картоплезбиральних – 58 і 105, бурякозбиральних – 67 і 306 відповідно, зернозбиральні – 1430 і 1930 (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рух окремих видів сільськогосподарської техніки у
сільськогосподарських підприємствах протягом 2014 р., одиниць

Вид техніки	Наявність на початок року	Надійшло протягом року			Вибуло протягом року			Наявність на кінець року
		всього	у т.ч. куплено	куплено у % до надходж	всього	у т.ч. списано	списано у % до наявності на початок	
Трактори – всього	131480	6364	4317	67,8	7033	2662	2,0	130811
Комбайни і машини:								
зернозбиральні	27696	1430	974	68,1	1930	720	2,6	27196
кукурудзозбиральні	1924	85	56	65,9	225	87	4,5	1784
кормозбиральні	5597	211	123	58,3	534	257	4,6	5274
картоплезбиральні	1323	58	30	51,7	105	48	3,6	1276
бурякозбиральні	2986	67	31	46,3	306	169	5,7	2747

Ступінь зношеності основних засобів у сільському господарстві знаходиться на високому рівні. Так, заданими Міністерства аграрної політики та продовольства України, рівень зношеності техніки та обладнання у сільському господарстві у 2014 р. становив 70 % (у т.ч. тракторів – близько 78 %, зернозбиральних комбайнів – близько 72 %). Через фізичне зношення та технічні несправності щорічно не використовується 25-35 % тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин .

Переважна більшість вітчизняної техніки купується сільськогосподарськими підприємствами за власні кошти. Так, заданими Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2013 р. з 7656 одиниць техніки вітчизняного виробництва сільгосппідприємствами за власні кошти було придбано 7418 од. (або 96,9 %) такої техніки; за рахунок державної підтримки на умовах кредиту, лізингу та часткової компенсації

вартості техніки – 209 од. (2,7 %); за іншими програмами державної підтримки (регіональні програми та програма підтримки фермерських господарств) – 24 од. (0,3 %); на умовах ф'ючерсних контрактів – 5 од. (0,1 %).

Основою інтенсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва є підвищення продуктивності праці за рахунок використання досягнень науково-технічного прогресу в процесі формування МТБ, активне впровадження інноваційних технологій.

Розвинені країни вже перейшли до формування нової технологічної бази, заснованої на використанні новітніх досягнень в області біотехнологій, генної інженерії, інформатики, нанотехнологій, нових видів енергії. Створені ефективні механізми та інституціональні структури для поширення і використання знань в сфері матеріально-технічного постачання стали забезпечувати стійке зростання сільської економіки.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що наука, наукомісткі технології, активна інноваційна діяльність являються вихідною рушійною силою всього господарського життя, і переважний приріст сільськогосподарського виробництва забезпечується завдяки реалізації науково-технічних досягнень. Досить сказати, що в США протягом останніх десятиліть близько двох третин приросту сільськогосподарської продукції досягалося за рахунок реалізації досягнень науково-технічного прогресу. В Євросоюзі та інших розвинених країнах до 85 % ВВП формується за рахунок використання інноваційних технологій. Тут ринок формує замовлення на наукові розробки, і основний обсяг фінансування аграрної науки припадає на приватний бізнес, а не на державу. І, як наслідок, результати наукових пошуків завжди є затребуваними.

Витрати на НДДКР в СРСР становили 3,5 % від ВВП. В даний час в Україні вони не перевищують 0,8 %. Частка державних витрат на аграрну науку в доданій вартості галузі в Росії становить 0,37 %. У розвинених країнах цей показник в 7-10 разів вище. Зростання залежності аграрного

виробництва від імпортованих поставок матеріалів та ресурсів становить 90 % насіння в овочівництві, 50 % – племінної худоби, 80 % – кукурудзи.

Вітчизняна сільськогосподарська наука щорічно розробляє близько двох тисяч видів наукової продукції (сорти та гібриди сільськогосподарських культур, породи тварин, вакцини, препарати для захисту рослин, нові зразки машин і устаткування і т. д.). Однак інноваційний потенціал АПК використовується тільки на 4-5 %, в той час як в США він складає 50 %, продуктивність праці в Україні в 3,5-9 разів нижче, ніж у високорозвинених країнах.

За оцінкою українських і зарубіжних фахівців, дві третини приросту продуктивності праці можна забезпечити за рахунок технічного прогресу і технологічної модернізації сільського господарства.

Питання модернізації матеріально-технічної бази в аграрному секторі на основі інновацій широко обговорюються науковою громадськістю, господарниками і в структурах державної влади.

Новим курсом інноваційного розвитку сільське господарство зобов'язане тому, що АПК увійшов в число національних програм розвитку. У машинно-технологічній модернізації сільського господарства розкривається механізм перетворення сільського господарства в ефективно розвинену систему на базі введення в господарський оборот агротехнологій і машин інтенсивного типу з високим рівнем знань і матеріально-технічних ресурсів нового покоління. Дана стратегія націлена на реалізацію заходів щодо перетворення галузі в передовий сектор промисловості, що забезпечує потреби російського АПК в високоефективній техніці і устаткуванні власного виробництва.

Це лише перші кроки на шляху техніко-технологічної модернізації МТБ, але вони зроблені. На наш погляд, інноваційний розвиток МТБ є визначальним, ключовим напрямом формування якісно нової технологічної бази, так як технологія з заданими вихідними параметрами вимагає підбору

або створення нового сорту або гібрида (біологічний фактор) і відповідних технічних засобів (технічний фактор).

Системоутворюючим, базисним рішенням завдань звільнення від продовольчої імпортозалежності і стабілізації продуктових цін є технологічна, а точніше, машинно-технологічна модернізація сільськогосподарського виробництва. Машинне виробництво в сільському господарстві в ньому не просто взаємодіє з біологічними об'єктами (рослинами і тваринами), а органічно зливається з ними в єдині біоіндустріальні системи, які, в кінцевому рахунку, враховуються при розробці як нових видів сільськогосподарської техніки, так і наукомістких технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання тварин індустріального типу.

У технологіях вдало поєднується дія біологічних і технічних факторів науково-технічного прогресу, так як вони містять в собі всі досягнення науки з біології рослин і технічного озброєння самого виробничого процесу з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов даного регіону. Це дозволяє максимально реалізувати генетичний потенціал гібрида, за рахунок чого зростає продуктивність, забезпечується більш раціональне використання ресурсів, скорочуються витрати праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Разом з тим за експертною оцінкою з 25 тис. сільськогосподарських підприємств на сучасному технологічному рівні працюють не більше 1 %, а за рівнем продуктивності праці в сільському господарстві, як уже зазначалося вище, наша країна відстає від країн з розвинутою економікою.

В останні роки в Україні проводиться інтенсивна робота по створенню системи впровадження інновацій, заснованих на нових знаннях. Це стратегічне завдання, що передбачає зміну моделі економічного зростання з сировинної на інноваційну. Реалізацію такої моделі передбачається здійснити шляхом технологічної та технічної модернізації, тобто впровадження досягнень науково-технічного прогресу, найважливішими з яких є

ресурсозберігаючі технології вирощування і збирання сільськогосподарських культур, вітчизняна зарубіжна техніка останнього покоління.

Найбільш затратні є механізовані роботи з обробки ґрунту та збирання врожаю. У загальній трудомісткості виробництва витрати праці на обробку ґрунту становлять по різних культурах 16-37 %, витрата нафтопродуктів – 32-48 %, а частка прямих експлуатаційних витрат досягає 35 %.

У зв'язку з високою ресурсоемкістю цієї групи механізованих робіт і значним впливом якості їх виконання на формування врожаю вдосконалення технологій і технічних засобів обробки ґрунту носить пріоритетний характер.

Одним з можливих напрямків такого вдосконалення є перехід на технології прямого посіву або «нульовий» обробіток ґрунту. Результати досліджень свідчать, що перехід на такі технології при вирощуванні зернових колосових культур дозволяє на 14 % зменшити потребу в тракторах і на 10 % – в сільгоспмашинах, скоротити витрату палива на 17 %, а витрати живого праці – на 6 %.

Найбільш перспективним є перехід на технологію пошарового безвідвальної обробки ґрунту на базі комбінованих багатоопераційних машин і знарядь. Вона вигідно відрізняється як від традиційної відвальної оранки, так і від «нульової» обробки.

3.2. Удосконалення формування та функціонування ринку матеріально-технічних засобів

Формування матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарською організацією передбачає такі підготовчі етапи алгоритму відтворення МТБ:

1) інвентаризацію стану використання основних фондів з метою виявлення застарілих і зношених елементів;

2) аналіз відповідності наявного обладнання, фондооснащеності і технологій вимогам модернізації;

3) вибір спеціалізації та розміщення аграрного виробництва і його специфіки з урахуванням кадрового складу, планованого обсягу продукції, напрямків реінвестування прибутку, структури основних і оборотних фондів;

4) модернізацію діючого обладнання, придбання, доставку та монтаж нового обладнання;

5) визначення обсягу і якості матеріальних оборотних коштів. Завершує відтворення МТБ процес відновлення і відшкодування матеріально-технічних ресурсів.

Відновлення основних фондів може здійснюватися за допомогою ремонту (поточного, середнього і капітального) за рахунок амортизаційних відрахувань і додаткового продукту, а також шляхом модернізації, реконструкції та придбання. При цьому просте відтворення МТБ передбачає, переважно, заміну застарілих засобів праці і капітальний ремонт, а розширене, як правило, здійснюється шляхом нового будівництва, розширення діючих підприємств та їх виробничих потужностей, реконструкції, технічного переозброєння і техніко-технологічної модернізації.

В процесі відтворення МТБ за рахунок реконструкції здійснюється розширення і перебудова споруд, оновлення активної частини основних фондів, що і відноситься до заходів технічного переозброєння, які, в порівнянні з повною заміною і новим будівництвом, надають, за менші кошти можливість збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, продуктивності праці, зниження матеріаломісткості, скорочення тривалості виробничого циклу і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності продукції.

Під модернізацією обладнання зазвичай розуміється оновлення і відтворення МТБ на основі ліквідації морально зношених основних фондів і підвищення техніко-економічних показників із застосуванням більш досконалих конструкцій, механізації та програмування, що поліпшують

нормативні та технічні характеристики механізмів, що дозволяють збільшити продуктивність обладнання і забезпечити необхідну виробничу потужність.

Ефективне ведення сільськогосподарського виробництва не можливе без збалансованого комплексного взаємозв'язку галузей рослинництва, тваринництва, переробки та біоенергетики.

Організація ринку сільськогосподарської техніки й послуг передбачає налагодження прямих та опосередкованих зв'язків за участю банків, інших кредитних установ, страхових і лізингових компаній, створення регіональних центрів маркетингу техніки, розробки та прийняття відповідних нормативних актів як для внутрішніх потреб, так і гармонізованих із чинними вимогами Європейського Союзу.

До реформування відносин власності й переходу до ринкової економіки сільське господарство України купувало щорічно 50-53 тис. тракторів, 9-10 тис. зернозбиральних, 2,0-2,1 тис. бурякозбиральних, 3,5-4 тис. кормозбиральних, 1,5-1,6 тис. кукурудзозбиральних комбайнів, десятки тисяч одиниць іншої сільськогосподарської техніки.

Сьогодні в машинобудуванні для АПК функціонує 126 спеціалізованих підприємств, в яких працює 70 тис. робітників, що виготовляють сільськогосподарську техніку та обладнання для переробних галузей. Виробництво техніки ведеться на морально застарілому обладнанні, що негативно впливає на технічний рівень і конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської техніки.

Зношеність основних фондів галузі сягає 80 %, а їх активної частини (машин та обладнання) – 92 %. Але навіть за таких умов підприємствами галузі в 2014 році виготовлено товарної продукції й надано послуг на суму близько 4,3 млрд. грн. Реалізовано продукції на суму більше, ніж 4,5 млрд. грн., у т.ч. на 1,58 млрд. грн. – на експорт. Проте це менше 20 % потреби аграрного сектору України для відтворення і розвитку його матеріально-технічної бази. На наявних потужностях підприємства

сільськогосподарського машинобудування нині спроможні виробити продукції на суму понад 10 млрд. грн.

У складних економічних умовах підприємства галузі разом з акціонерними товариствами, які утворилися на базі підприємств колишнього Агротехсервісу, виготовляють і пропонують на ринку широку гаму технічних засобів, використання яких у сільському господарстві забезпечить механізоване виробництво основних видів сільськогосподарської продукції з витратами значно меншими, ніж при використанні зарубіжної техніки.

Відставання вітчизняної техніки за надійністю є наслідком як морального і фізичного зношення матеріально-технічної бази, так і низької якості конструкційних матеріалів та металопрокату, втрати значної чисельності висококваліфікованих спеціалістів і робітників. Різде зменшення обсягів виробництва й реалізації продукції сільськогосподарського машинобудування призвело до зменшення надходжень до бюджету, пенсійного та інших соціальних фондів і є однією з важливих складових теперішньої економічної кризи.

Потенційна потреба сільськогосподарського виробництва в матеріально-технічних ресурсах становить 5 млрд. дол. США на рік. Виробництво і реалізація такої кількості продукції сільськогосподарського машинобудування позитивно вплинули б на подолання економічної кризи та безробіття.

Ввезення техніки з вторинного ринку досить швидко потребує ввезення запасних частин для її ремонту і підтримання в робочому стані. Оскільки значна частина техніки з вторинного ринку вже знята з серійного виробництва, то запасні частини для її ремонту в 3-5 разів дорожчі, ніж для техніки, виробництво якої продовжується. Це призведе до значного відпливу коштів з України на рахунки зарубіжних фірм.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено „Перелік сільськогосподарської техніки, що придбається через механізм

здешевлення середньострокових кредитів”, а згодом рішенням міжвідомчої експертної ради було дозволено НАК „Укراгролізинг” продаж цієї техніки в лізинг.

Попит на ринку матеріально-технічних ресурсів визначається технологіями й економічними можливостями аграрних підприємств. Платоспроможний попит формується за рахунок власних коштів підприємств, банківських кредитів, лізингових механізмів і бюджетних програм, запроваджених за ініціативою Мінагрополітики: часткової компенсації вартості, фінансового лізингу техніки та пільгового кредитування.

Проте галузь сільськогосподарського машинобудування потребує суттєвої підтримки з боку держави та споживачів її продукції.

У 2014 році з використанням коштів державного бюджету було придбано імпортої техніки на суму понад 1,6 млрд. грн., або близько 90 % загальної кількості придбаної за цією програмою сільськогосподарської техніки.

Купівельна спроможність аграріїв дає їм змогу витратити на придбання техніки щорічно 5-7 млрд. грн., що покриває технологічну потребу в оновленні парку машин лише на 15-20 %. Для більшості сільськогосподарських підприємств придбання енергонасиченої техніки на сьогодні є практично недоступним.

З використанням коштів бюджетних програм і власних коштів сільгосптоваровиробниками в 2014 році придбано:

з частковою компенсацією вартості техніки 2881 од. на суму 457,7 млн. грн.; за пільговими кредитами 3009 од. техніки на загальну суму 1803,5 млн. грн.;

на умовах фінансового лізингу поставлено 1486 од. техніки на суму 185,7 млн. грн.

Коштів, що виділяли із держбюджету на вказані програми, було недостатньо, їх не вистачало навіть для простого відтворення парку машин.

Пропозиції на ринку сільськогосподарської техніки України нині формують вітчизняні машинобудівники, офіційні представники зарубіжних фірм та окремі підприємці

Розробляючи механізми оновлення МТБ, слід враховувати, що в даний час вона являє собою поєднання прогресивних і відсталі технології; передових галузей і господарств, розвиваються на досконалої технологічній основі, які є сусідами з господарствами, що мають стагнующе виробництво і низький рівень технологій. Тому необхідно підтримувати збалансований розвиток сільськогосподарського виробництва зі збереженням і підтримкою сформованих галузевих і регіональних традицій і раціонального застосування інноваційних технологій. Визначення вектора інноваційного розвитку МТБ, коригування програмних документів і підбір адекватного інструментарію вимагають активного державного участі.

Стале поповнення і інноваційне оновлення МТБ неможливо без використання гнучкої системи державної підтримки цих процесів, які передбачають, в першу чергу, підтримку інноваційно-інвестиційної діяльності в матеріально-технічному секторі АПК.

Державна підтримка модернізації МТБ в формується інноваційної аграрної економіки, спрямована на створення сільськогосподарським товаровиробникам сприятливих умов для сталого її розвитку на інноваційній основі, на наш погляд, на сучасному етапі найбільш повно реалізується в ряді сучасних програм і стратегій розвитку АПК.

За основним заходом «Оновлення парку сільськогосподарської техніки» передбачається надання субсидій виробникам сільськогосподарської техніки на відшкодування недоотриманих доходів в цілях спрямування цих коштів для реалізації сільськогосподарським товаровиробникам сучасних видів машин і агрегатів, які забезпечують впровадження інтенсивних агротехнологій, зі знижкою.

Сільськогосподарські підприємства, що не мають власних машин, змушені їх орендувати або відмовлятися від вирощування тієї чи іншої

продукції. Виходом зі сформованої ситуації є розвиток машинно-технологічних станцій (МТС), і перш за все у формі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Тим більше що покупка дорогої техніки часто під силу не кожному сільгосптоваровиробникові.

Найбільш затребуваною заходом підтримки технічної і технологічної модернізації є надання субсидій на відшкодування частини вартості техніки. Розрахунки показують, що оптимальним розміром субсидії є відшкодування 35 % вартості придбаної техніки, що дозволить купувати техніку з її нульовим подорожчанням в разі повернення сільгосптоваровиробниками частини основного боргу за кредитом, яка притягається на строк до восьми років.

Ще однією з найважливіших проблем при вирішенні завдання технічної модернізації АПК є підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на ці цілі. Однак далеко не вся нова техніка, яка перебуває на ринку, відповідає сучасному технічному і технологічному рівні. Як показують результати випробувань, проведених машино випробувальними станціями близько 60 % поданих на випробування машин і обладнання не відповідає технічним умовам (ТУ) за експлуатаційними характеристиками.

Закупівля такої техніки і обладнання призводить до нерационального використання як власних фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників, так і бюджетних коштів, що спрямовуються на придбання техніки та обладнання.

Лізинг є ефективним сучасним інструментом оновлення основних засобів підприємства. Однак поточний незадовільний фінансовий стан багатьох аграрних підприємств в Україні не дозволяє їм купувати обладнання і техніку, навіть використовуючи фінансовий інструмент лізингу. Лізингодавцям в даній ситуації вкрай важливо правильно оцінити причини фінансових невдач потенційного лізингоодержувача і визначити, чи є вони наслідком застарілих технологій і зовнішніх непостійних чинників або

систематичних помилок менеджменту і неефективної діяльності підприємства.

Таким чином, основними перевагами лізингу для сільгосптоваровиробників є:

- ставка винагороди нижче рівня інфляції (величина винагороди за договорами фінансової оренди (лізингу) сільгосптехніки і устаткування становить 3,5 %, за програмою оновлення парку сільгосптехніки – 3 %);

- надання додаткових знижок (8-20 %) з боку виробників техніки, що в підсумку призводить до економії близько 7 % сукупних витрат лізингоодержувачів.

Техніко-технологічна відсталість перешкоджала застосування ресурсозберігаючих технологій, механізації та автоматизації технологічних процесів, підтримці в приміщеннях мікроклімату відповідно до фізіологічних норм і зоотехнічних вимог.

3.3. Удосконалення економічних відносин між аграрними товаровиробниками та постачальниками технічних засобів в послуг

З метою забезпечення еквівалентних міжгалузевих відносин необхідно враховувати галузеві особливості сфер агропромислового комплексу. Нееквівалентність міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі пояснюється недостатньо сформованим спільним економічним інтересом несільськогосподарських суб'єктів та аграрних товаровиробників. Втрати від нееквівалентності означають міжгалузевий перерозподіл коштів, оскільки для несільськогосподарських галузей економіки відповідні витрати є зовнішніми. Найбільш важливі пропорції: між промисловістю та сільським господарством, виробництвом і споживанням, виробництвом і невиробництвом, сферами, накопиченням і споживанням (рис.3.1).

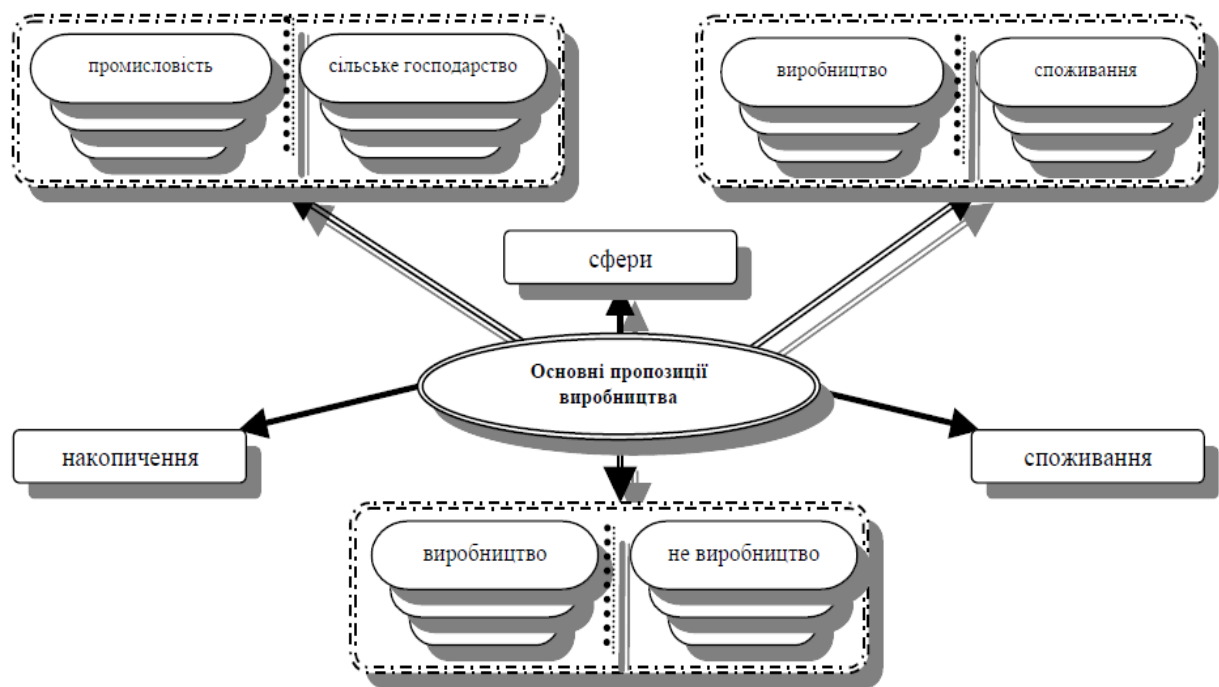

Рис. 3.1. Найбільш важливі пропорції суспільного виробництва

Ми вважаємо, ця непропорційність, в першу чергу, стосується суспільно-економічного розвитку (тобто нерівномірний розподіл ринкової влади суміжних галузей). Схема на рис. 3.2. наочно демонструє характер порушень закону вартості в процесі міжгалузевих обмінних процесів,

оскільки за своєю суттю цей закон виконує роль обмежувального економічного регулятора розвитку економіки і тим самим забезпечує сталий економічний розвиток та стабільність.

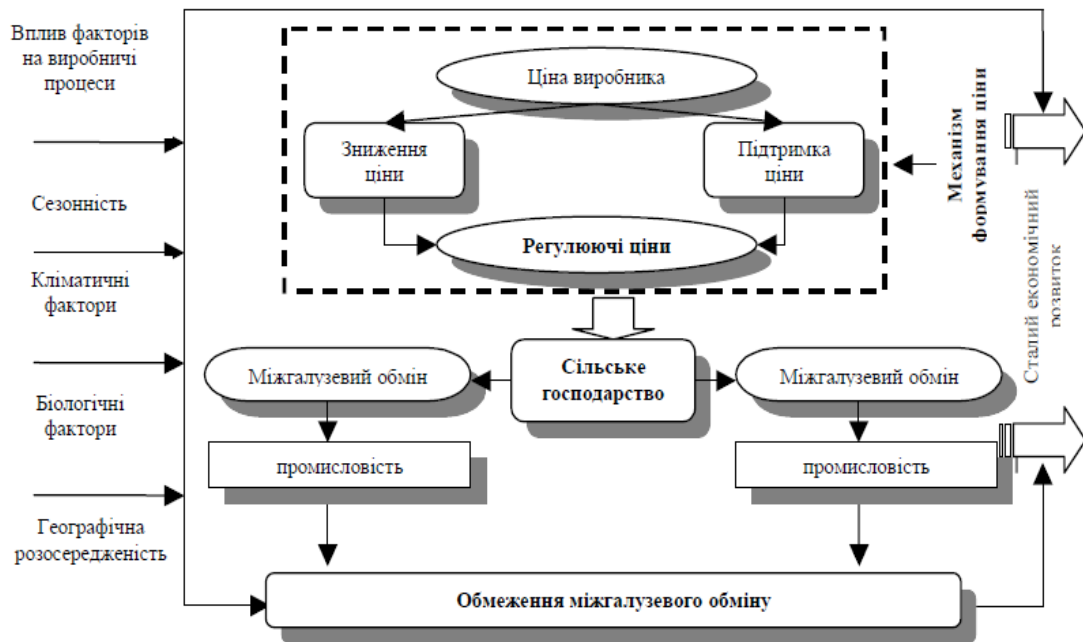

Рис. 3.2. Регулюючий вплив нееквівалентності обміну на економічний розвиток

За даними Економічної енциклопедії, нееквівалентний обмін визначається, як “обмін товарів, при якому ціни істотно відхиляються від вартості, а в умовах капіталістичної власності – від ціни виробництва” [2]. Витоки нееквівалентності слід шукати в тих економічних категоріях де, безпосередньо, відбувається зв’язок з суб’єктами міжгалузевого обміну. Затяжна нееквівалентність економічних відносин позначилася і на кредитуванні сільського господарства. Інвестиційний клімат в аграрному секторі залишається найгіршим порівняно з іншими галузями

Як уже доведено, нееквівалентність міжгалузевих економічних відносин є явищем закономірним, в якому проявляється природа внутрішнього протиріччя. При вивченні генезису нееквівалентних економічних міжгалузевих відносин економічна наука встановила комплекс явищ, які спричиняють нееквівалентність. Закономірним явищем є те, що з розвитком продуктивних сил виникають нові галузі, які характеризуються

різними ступенями монополізації та факторами виробництва. Ця закономірність зумовлює поглиблення нееквівалентності і ставить її в залежність від розвитку інших галузей.

Закономірності нееквівалентності та основні форми її прояву дають можливість назвати принципові риси, які є спільними для всіх форм існування. Деякі автори вважають, що нееквівалентність є результатом різниці в економічному становищі, що спричиняється нерівномірністю економічного розвитку або, в більш загальному плані – суспільного розвитку [4].

Як правило, нееквівалентність формується між різними країнами або галузями в процесі обміну на користь міцного економічно-розвинутого суб'єкта. Як відомо, нееквівалентність не може існувати там, де промислові і аграрні підприємства виробляють продукцію, яка є однорідною. Витоки нееквівалентності слід шукати в рамках тих категорій, які пов'язані з суб'єктами обміну, тобто з особливими структурними і функціональними властивостями галузей. Основні типи нееквівалентності представлені на рис. 3.3.

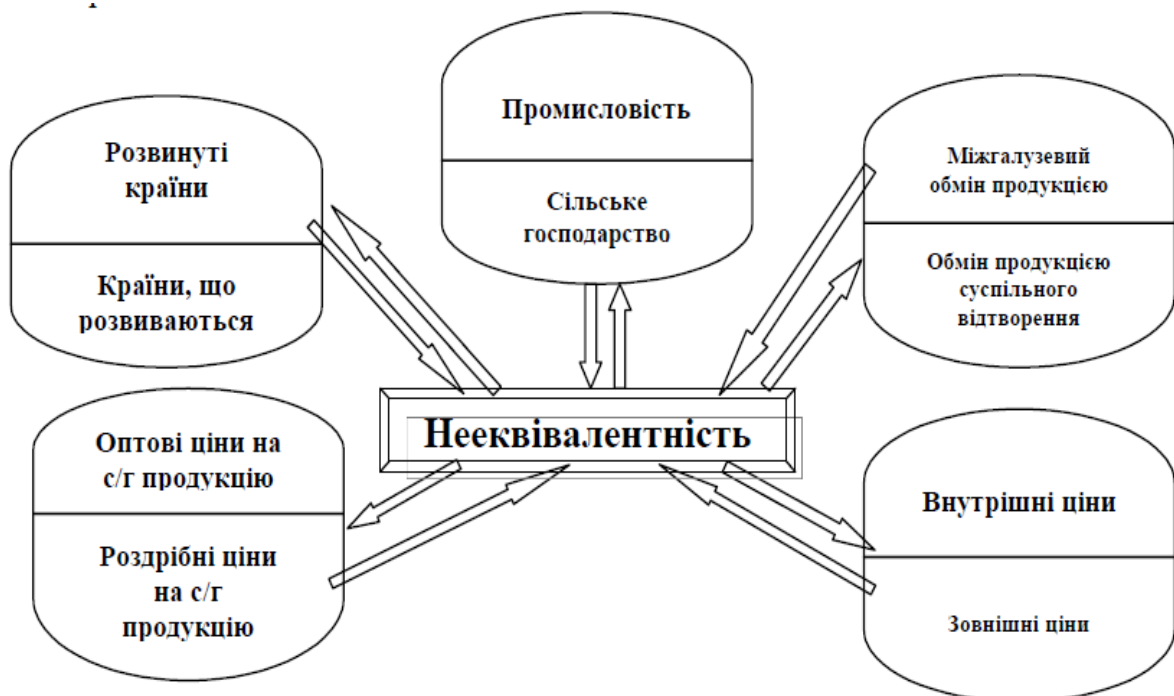

Рис. 3.3. Основні типи нееквівалентності обміну

Якщо нееквівалентність обміну не може формуватися в рамках логічного механізму, то причини її повинні впливати з особливостей системної будови його носіїв. Необхідно знати й обґрунтувати той специфічний параметр структури галузі, що може обумовити перманентні диспропорції обмінного процесу.

Міжгалузеві трансформації, які відбулися в економіці, значно похитнули баланс інтересів учасників агропромислової системи.

Більше ніж шестиразове погіршення паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, яка споживається в сільському господарстві, є головною причиною кризового стану вітчизняного аграрного сектору [9].

Детермінаційний цикл диспаритету цін представлений на рисунку 3.4.

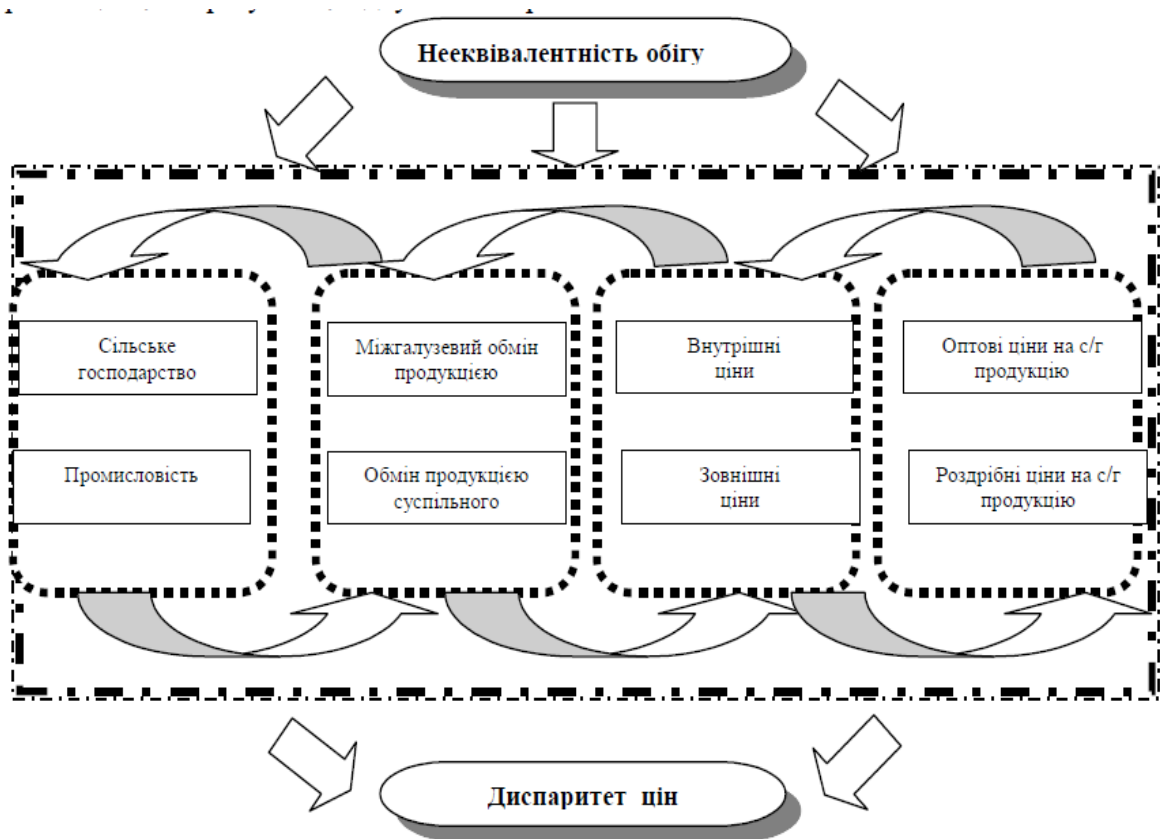

Рис. 3.4. Цикл диспаритету цін

Внаслідок безсистемних трансформацій в агропромисловій сфері відбувається наростання диспаритету та розбалансування міжгалузевих

економічних відносин. Універсальною характеристикою ринкових економічних відносин є нееквівалентність міжгалузевого обміну в формі цінового диспаритету. Проблема диспаритету цін є нагальною проблемою сільського господарства з іншими галузями економіки.

В сучасних умовах економіки проблема відтворення МТБ сільськогосподарського виробництва має першорядне значення. Від повного забезпечення сільського господарства елементами МТБ і ефективного їх застосування залежить конкурентоспроможність кожного суб'єкта господарювання. Раціональне відтворювальне формування і використання МТБ безпосередньо впливає на результати функціонування всього виробничого потенціалу аграрної сфери. Підвищити ефективність сільського господарства можливо на основі високорозвиненої інноваційної матеріально-технічної бази. Однак в умовах незавершеності аграрної реформи в країні ще не вдалося реалізувати програму по забезпеченню сільського господарства необхідною кількістю основних і оборотних фондів, використовувати її на базі інноваційних перетворень. Вищевикладене доводить, що потрібна розробка нових підходів до концепції формування і використання МТБ на інноваційній основі.

На сучасному етапі обмежуючим фактором модернізації МТБ і переходу на інноваційний шлях розвитку виступають зовнішні і внутрішні ризики і виклики, які впливають на агропромисловий комплекс, основними з яких є:

- волатильність на ринку енергетичних і матеріально-технічних ресурсів– та інфляційні очікування, що утрудняють впровадження інновацій переважною більшістю сільгосптоваровиробників;

- низькі темпи інноваційного заміщення основних виробничих фондів, відсталість матеріально-технічної бази, що негативно впливає на дотримання термінів технологічних процесів сільськогосподарського виробництва;

- відсутність всебічного інформаційно-консультаційного забезпечення сільських територій в частині досвіду і можливостей застосування високопродуктивної техніки і технологій;

- зниження темпів інноваційного розвитку аграрної економіки та результативності сільськогосподарського виробництва через відсутність впровадження передових досягнень біотехнологій.

Сформовані тенденції технологічного розвитку в українській економіці, а також ризики і можливості зростання дозволяють виділити три можливі сценарії інноваційного розвитку.

Інерційний сценарій передбачає відсутність масштабних зусиль, націлених на інноваційний розвиток, низькі параметри бюджетних вкладень в модернізацію матеріально-технічної бази аграрного виробництва. Інноваційні заходи носять переважно загальний характер і не вимагають значних витрат.

Цей варіант з великою ймовірністю призведе до подальшого технологічного і технічного відставання сільського господарства від провідних зарубіжних країн, ослаблення конкурентних переваг і посилення залежності аграрної економіки від іноземних технологій вже в середньостроковій перспективі, з огляду на революційні темпи розвитку науки і технологій. Фактичні темпи техніко-енергетичної модернізації сільського господарства не розраховані на масштабне інноваційний розвиток галузі. Вони ще в більшій мірі сприяють уповільненню спостерігається протягом тривалого часу знижувального тренду зменшення машинно-тракторного парку.

Варіант локального інноваційного розвитку орієнтований на переозброєння матеріально-технічної бази сільського господарства на основі імпортованих технологій, які, як правило, не є найпередовішими в світі, а також на локальне стимулювання розвитку вітчизняних розробок.

Переваги сценарію локального інноваційного розвитку полягають у використанні готових випробуваних зразків техніки і технологій, що сприяє мінімізації інноваційних ризиків.

Масштабний інноваційний розвиток пов'язаний з істотними інвестиційними вливаннями як з боку держави, так і з боку приватних інвесторів. Необхідна і розробка нової концепції інноваційного розвитку АПК і його галузей, що передбачає формування і використання інтелектуального потенціалу в цій сфері.

Таким чином, при прогнозі розвитку матеріально-технічної бази аграрного виробництва на інноваційній основі ми враховували досягнутий рівень, нормативну потребу в машинах і агрегатах, цільові індикатори та орієнтири, позначені в стратегіях державних програм.

Висновки до 3 розділу

Забезпеченість аграрних підприємств сільськогосподарською технікою знаходиться на низькому рівні, навантаження на неї зростає. Ступінь зношеності основних засобів у сільському господарстві є досить високим.

Основою інтенсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва є підвищення продуктивності праці, що можливе за рахунок використання досягнень науково-технічного прогресу в процесі формування МТБ, активне впровадження інноваційних технологій. У зв'язку з високою ресурсоемкістю цієї групи механізованих робіт і значним впливом якості їх виконання на формування врожаю вдосконалення технологій і технічних засобів обробітку ґрунту носить пріоритетний характер. '

Одним з можливих напрямків такого вдосконалення є перехід на технології прямого посіву або «нульовий» обробіток ґрунту. Результати досліджень свідчать, що перехід на такі технології при вирощуванні зернових колосових культур дозволяє на 14 % зменшити потребу в тракторах і на 10 %

– в сільгоспмашинах, скоротити витрату палива на 17 %, а витрати живого праці – на 6 %.

Стале поповнення і інноваційне оновлення МТБ неможливо без використання гнучкої системи державної підтримки цих процесів, які передбачають, в першу чергу, підтримку інноваційно-інвестиційної діяльності в матеріально-технічному секторі АПК.

Найбільш затребуваним заходом підтримки технічної і технологічної модернізації є надання субсидій на відшкодування частини вартості техніки. Оптимальним розміром субсидії є відшкодування 35 % вартості придбаної техніки, що дозволить купувати техніку з її нульовим подорожчанням в разі повернення сільгосптоваровиробниками частини основного боргу за кредитом, яка надається на строк до восьми років.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження організації матеріально-технічного забезпечення та його ефективного використання можна зробити такі висновки.

Важлива умова організації матеріально-технічної бази в умовах ринку – раціональне використання матеріально-технічних ресурсів. Вона відрізняється багатоаспектністю і складністю натурально-вартісного складу. Процес відтворення матеріально-технічної бази полягає у відтворенні земельних і водних ресурсів, сільськогосподарських тварин, машин і устаткування, енергоресурсів, добрив, хімічних засобів захисту рослин і в цілому родючості ґрунтів за допомогою подальшого накопичення основних і обігових коштів на розширеній науково-технічній основі.

Протягом 2010-2014 рр. вартість основних засобів аграрних підприємств України збільшилась із 46,8 млрд. грн. до 73,5 млрд. грн. Найбільшу частку в їх структурі становлять будинки, споруди і передавальні пристрої – 41,5 %, машини і обладнання, як їх активні частина і така, що має тенденцію до збільшення – 38,2 %. Однак, забезпеченість сільськогосподарською технікою бажає бути кращою. Парк тракторів становить 33,3 % від потреби галузі, зернозбиральних комбайнів – 38,7 %, кормозбиральних комбайнів – 75,0 %, косарок – 66,1 %, преспідбирачів – 85,2 %, жаток – 39,5 %, плугів – 37,2 %, сівалок – 38,3 %. За іншими видами техніки ступінь забезпеченості потреб коливається у межах від 35 до 60 %.

Це впливає на рівень навантаження земельних угідь в розрахунку на один трактор, а також і на строки виконання всього комплексу робіт в рослинництві. У 2005 році на 1000 га ріллі припадало 11 фізичних тракторів, а в 2014 році – лише 8 одиниць. Це значно менше ніж в розвинутих країнах. Наприклад, тракторів на 1000 га ріллі в Італії припадає 257 одиниць, Німеччині – 79 одиниць. Те ж відноситься і до зернозбиральних комбайнів.

До цього слід додати, що досить високим є ступінь зношеності основних засобів, які використовуються в сільському господарстві. Так,

заданими Міністерства аграрної політики та продовольства України, рівень зношеності техніки та обладнання у сільському господарстві у 2014 р. становив 70 % (у т.ч. тракторів – близько 78 %, зернозбиральних комбайнів – близько 72 %). Через фізичне зношення та технічні несправності щорічно не використовується 25-35 % тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин

Це пояснюється недостатніми фінансовими ресурсами зі сторони товаровиробників, необхідних для придбання потрібної кількості сільськогосподарської техніки, внаслідок існування значного цінового диспаритету між сільським господарством та I і III сферами АПК.

Як вихід з даної ситуації можна визначити наступне: перехід сільськогосподарського виробництва на інноваційно-технологічний вектор розвитку, що передбачає підвищення продуктивності праці за рахунок використання досягнень науково-технічного прогресу в процесі формування МТБ, активне впровадження інноваційних технологій. У зв'язку з високою ресурсоемкістю цієї групи механізованих робіт і значним впливом якості їх виконання на формування врожаю вдосконалення технологій і технічних засобів обробітку ґрунту носить пріоритетний характер. Одним з можливих напрямків такого вдосконалення є перехід на технології прямого посіву або «нульовий» обробіток ґрунту. Результати досліджень свідчать, що перехід на такі технології при вирощуванні зернових колосових культур дозволяє на 14 % зменшити потребу в тракторах і на 10 % – в сільгоспмашинах, скоротити витрату палива на 17 %, а витрати живого праці – на 6 %.

Стале поповнення і інноваційне оновлення МТБ неможливо без використання гнучкої системи державної підтримки цих процесів, які передбачають, в першу чергу, підтримку інноваційно-інвестиційної діяльності в матеріально-технічному секторі АПК. Одним із ефективних заходів є використання фінансового лізингу, основними перевагами якого для сільгосптоваровиробників є: ставка винагороди нижче рівня інфляції (величина винагороди за договорами фінансової оренди (лізингу)

сільгосптехніки і устаткування становить 3,5 %, за програмою оновлення парку сільгосптехніки – 3 %); надання додаткових знижок (8-20 %) з боку виробників техніки, що в підсумку призводить до економії близько 7 % сукупних витрат лізингоодержувачів.

Крім цього одним із заходів підтримки технічної і технологічної модернізації є надання субсидій на відшкодування частини вартості техніки. Оптимальним розміром субсидій є відшкодування 35 % вартості придбаної техніки, що дозволить купувати техніку з її нульовим подорожчанням в разі повернення сільгосптоваровиробниками частини основного боргу за кредитом, який надається на строк до восьми років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник / За ред. П.Т. Саблука та ін. – Вип. 5. – К.: ДОД ІАЕ УААН, 2002. – 601 с.
2. Азізов С. П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С. П. Азізов, П. К. Канівський, В. М. Скупий ; за ред. проф. С. П. Азізова. – К. : КНЕУ, 2001. – 834 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
4. Білоусько Я. Тенденції розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування // Економіка АПК. - 2015. – № 7. – С.84-90.
5. Білоусько Я.К. Стратегічні напрями реформування і розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування. // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 110-113.
6. Блоха А.В. Формування адаптивної державної технічної політики для сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 47-80.
7. Бузовський Є.А. Обґрунтування оптимальних пропорцій при оснащенні господарств сільськогосподарськими машинами: навч-метод. посібник для післядипломної аграрної освіти. Є.А. Бузовський. – К.: ННІ ПО НАУ, 2012. – 69 с.
8. Васильєва В. Г. Проблеми технічного та технологічного переоснащення агропромислового комплексу / В. Г. Васильєва // Економіка, фінанси, право. – 2014. – № 3. – С. 12.
9. Величко Т. Г. Розвиток матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т. Г. Величко. – Сімферополь : НУБіПУ, 2009. – 20 с.

10. Витвицька О.Д., Даценко М.С., Даценко С.М. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – с. 103-108.

11. Гайдучок Т. С. Еколого-економічні аспекти раціонального використання машинно-тракторного парку / Т. С. Гайдучок // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства : Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Випуск 30. – Х. : ХНТУСГ, 2014. – С. 308 – 310.

12. Гайдучок Т. С. Еколого-економічні аспекти раціонального використання машинно-тракторного парку / Т. С. Гайдучок // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства : Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Випуск 30. – Х. : ХНТУСГ, 2014. – С. 308 – 310.

13. Галицька Е.В., Ковтун Н.В. Фінансова статистика: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 236 с.

14. Гевко Р.Б. Підвищення ефективності виробництва біопалива / Р.Б. Гевко, Р.І. Розум // Матеріали круглого столу «Проблеми розвитку альтернативних та відновлювальних джерел енергії: економічний аспект» (26 травня 2011р.) Тернопіль ТНЕУ С. 26-32.

15. Гошовська З. Україна та Китай домовляються про спільне виробництво тракторів / Гошовська З. // Агробізнес-кур'єр. – 2013. – 22 квітня 2015 р.

16. Гуров Я. С. Технічне переоснащення сільськогосподарського виробництва як основний захід підвищення його ефективності / Я. С. Гуров. – К. : УАЕ УААН, 2012. – С. 397 – 400.

17. Іванишин В.В. Ефективність функціонування інфраструктури ринку техніки в Україні / В.В.Іванишин // Агросвіт. – 2014. – № 3. – С.6-10.

18. Іванишин В.В. Інноваційне забезпечення оновлення техніко-технологічної бази підприємств АПК//Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 128-133.

19. Іванишин В.В. Розвиток та функціонування ринку технічних засобів для сільського господарства в Україні // Економіка АПК. – 2013 – № 3. – с. 78-82.

20. Климова І.Г. Економічні принципи регулювання ринку техніки і технологічного сервісу/ І.Г. Климова. // Агросвіт. – 2014. – № 1. – С. 20-23

21. Ковальчук С.Я., Бандура В.М. Пріоритети вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу / Ковальчук С.Я., Бандура В.М. // Агросвіт. – 2014. – № 23. – С. 16-19

22. Кравчук В.Окремі аспекти досліджень технічного забезпечення АПК / В.Кравчук //Техніка АПК. – 2015. – № 3-4.– С.7.

23. КропивкоМ.Ф. Про реформування системи сільськогосподарського дорадництва в Україні / Інноваційні напрямки розвитку дорадництва: кол. моногр. за мат. Круглого столу 4 лютого 2013 р. / кафедра аграрного консалтингу та сервісу ННПО НУБіП України в рамках Міжнародної виставки «Інтер АГРО 2013». – Ніжин: Видавець ПП. Лисенко М.М., 2013 – 280с.

24. Кульгавий В. Державна технічна політика в АПК – основні напрямки та завдання // Техніка АПК. – 2013. – № 7. – С. 9-11.

25. Лімонт А.С., Лімонт О.А. Тракторооснащеність підприємств і рівень механізації рослинництва // Агроінком. – 2015. – № 3-4. – С. 31-36.

26. Льошенко В.О. Матеріально-технічне забезпечення аграрного сектору економіки //Ринкова трансформація економіки АПК / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – Київ. – 2014. – с. 422-424.

27. Льошенко В.О. Нові підходи до матеріально-технічного забезпечення АПК, Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету /За ред. В.Г. Ткаченка. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2013. – № 34 (46) Серія “Економічні науки”. – с. 237-241.

28. Марченко В.В., Гузь М. М. Ринок сільгосптехніки. Особливості формування та перспективи ринку сільськогосподарської техніки в Україні. // Новини агротехніки. – 2013. – № 1. – С. 26

29. Маршалок М.С. Економічні відносини між виробничою та обслуговуючою сферами в АПК: Методичні вказівки для самостійної підготовки студентів ОКР «Магістр». – 2013. – С. 12-25.

30. Михайлович Я. Кого турбує стан парку тракторів? / Я. Михайлович, А Рубець // Пропозиція: машини та обладнання. – 2014. – № 1. – С. 102-107

31. Могилова М.М. Білоусько Я.К., Підлісецький Г.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61 – 67.

32. Могилова М.М., Білоусько Я.К. Економічні проблеми формування та відтворення основних засобів у сільському господарстві// Економіка АПК. – 2012. – № 1. С. 78-84.

33. Могилова М.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі / М.М. Могилова, Я.К. Білоусько, Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61-67

34. Мочерний С.В. Економічна теорія: навч. посібник. – К.: Академія, 2008. – 640 с.

35. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. –К.: Державна служба статистики України, 2015 р. – С. 284-293

36. Олійник О.В. Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 95-100.

37. Олійник С. Створення машинно-технологічних станцій / С. Олійник. // Пропозиція. – 2014. – № 2. – С. 59-60.

38. Організація і удосконалення ринку матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс] /Льошенко В.О. – Режим доступу: www.librar.org.ua.

39. Остапенко Т.М. Формування матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т. М. Остапенко Луганськ : ЛНАУ, 2008. – 20 с.

40. Перебийніс В.І. Формування стратегії енергетичного менеджменту машинно-тракторного парку / В.І.Перебийніс // Агросвіт. – 2015. – № 7. – С. 18-21.
41. Петров В.М. Удосконалення технічного забезпечення сільського господарства// Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 98-102.
42. Підлісецький Г. М.Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г. М. Підлісецький // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 81 – 87.
43. Підлісецький Г.М., Могилова М.М. Напрями наукових досліджень проблеми відтворення на ринку основних засобів сільського господарства// Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 76-80.
44. Постанова КМУ від 09.03.2014 р. № 272 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» // Офіційний вісник України. – 2014. – № 20. – 25 березня.
45. Рижков О. Трактори Fendt – уособлення сучасності / О. Рижков // Пропозиція: машини та обладнання. – 2015. – № 11. – С. 92-93
46. Ринок сільськогосподарської техніки України 2011. Торгові марки, імпортери, тенденції [Електронний ресурс]/ В/ Берлет. – Режим доступу: www.marcom.kiev.ua.
47. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / [Я.К. Білоусько, А.В. Бурилко, П.А. Денисенко та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 132 с.
48. Рубець А. Кого турбує стан парку тракторів? / А. Рубець // Пропозиція: машини та обладнання. – 2012. – № 5. – С. 100-103.
49. Рязанова Н. Показники розвитку лізингу в інших країнах // Лізинг в Україні. – 2016. – № 3. – С. 16-18.
50. Статистичний бюлетень «Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

51. Статистичний щорічник «Сільське господарство України за 2014 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 340 с.
52. Ткаченко Л. Солодкий скарб української ниви / Л. Ткаченко // Пропозиція: машини та обладнання. – 2013. – №11. – С.98-103
53. Фінансування бізнесу //Лізинг в Україні. – 2015. – №1. – С. 1-4.
54. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні: Матеріали П'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, 28-29 січня 2015 р. – К.: ІАЕ УААН, 2015. – 82 с.
55. Вітровий А. О. Напрямки розвитку автосервісу в Україні // Збірник тез доповідей наукової конференції професорсько-викладацького складу «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку» Тернопіль ТНЕУ 2009. –С. 26-28.
56. Гевко Р. Б., Вітровий А. О. Основні організаційно-технічні принципи створення і модернізації СТО // Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу „Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах проведення системних реформ”. Секція № 6. Удосконалення економічного механізму в агропромисловому комплексі при різних умовах власності. 11 квітня 2012р. Тернопіль, ТНЕУ, - 2012, С. 40 – 42.
57. Дзяди́кевич Ю.В. Енергетичний менеджмент. Підручник / Ю.В. Дзяди́кевич, Р.Б. Гевко, М.В. Буряк, Р.І. Розум. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 2014. – 336 с.
58. Дзяди́кевич Ю.В. Шляхи підвищення ефективності використання відходів деревини / Ю.В. Дзяди́кевич, Р.І. Розум, М.В. Буряк // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – Харків. – 2011. № 4. – С.22 – 27.
59. Дзяди́кевич Ю.В. Особливості процесу спалювання деревної біомаси та шляхи його покращення / Ю.В. Дзяди́кевич, Р.І. Розум, М.В.

Буряк // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – Харків. – 2010. № 10 (80). – С.41 – 45.

60. Дзядикевич Ю.В. Підвищення ефективності використання твердого біопалива (огляд) / Ю.В. Дзядикевич, Р. Б. Гевко, Р.І. Розум, М.В. Буряк // Вісник інженерної академії України. – 2010. - № 3-4. – С. 213-219.

61. Дзядикевич Ю.В. Методи оцінки ефективності інвестицій в енергозбереження / Ю.В. Дзядикевич, Р.І. Розум, М.В. Буряк // Інноваційна економіка. – Тернопіль. – 2011. – №2 [21]. – С. 119 – 122.

62. Дзядикевич Ю.В. Управління процесами ефективного енергозбереження / Ю.В. Дзядикевич, Р.Б. Гевко, Р.І. Розум, М.В. Буряк // Інноваційна економіка. – Тернопіль. – 2010. – № 3. – С. 151 – 154.

63. Дзядикевич Ю.В. Управління енергозабезпеченням шляхом використання вторинних енергоресурсів / Ю.В. Дзядикевич, Р.І. Розум, М.В. Буряк // Інноваційна економіка. – Тернопіль. – 2010. – № 2. – С. 44 – 50.

64. Економіка довкілля і природних ресурсів: монографія / Ю.В. Дзядикевич та інші. – Тернопіль: Астон. – 2016. – 392 с.

65. Розум Р.І. Еколого-економічні системи: основні аспекти / Р.І. Розум, М.В. Буряк, І.В. Любезна //Науковий огляд. Науковий журнал. – Київ, 2015. – № 6 (16). – С. 33-49.

66. Розум Р.І. Підвищення ефективності управління асортиментною політикою підприємств деревообробного комплексу / Р.І. Розум, Р.В. Хамедюк // Матеріали наукового семінару “Екологізація економіки та регулювання використання природних ресурсів”. – 20 травня 2014. – Тернопіль: ТНЕУ. – С. 8-10.

67. Розум Р. Формування просторової структури землекористування в нових соціально-економічних умовах / Р. Розум, В. Карпенко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України». – 28 жовтня 2015. – Тернопіль: ТНЕУ. – С. 200-202.

68. Пиріг Г.І. Екологічний моніторинг як складова безпеки навколишнього середовища / Г.І. Пиріг / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції за участю іноземних студентів. – Тернопіль, 15-17 квітня 2016. – С. 127-128.

69. Пиріг Г.І. Принципи формування екологічної політики стійкого розвитку держави / Пиріг Г.І., Полотнянко О. Матеріали тез студентської наукової конференції: “Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах проведення системних реформ”. Секція №5. – Тернопіль: ТНЕУ – 2013. – С. 15-17.

70. Пиріг Г.І. Організаційно-економічні трансформації в аграрному секторі економіки / Пиріг Г.І., Лещик І.Б. Сталий розвиток економіки. – 2013. – №3(20). – С.327-331.

71. Пиріг Г.І. Принципи формування еколого-спрямованої стратегії еколого-орієнтованого підприємства / Пиріг Г.І., Лещик І.Б. // Матеріали Круглого столу “Особливості розвитку ринку послуг технічного сервісу в сучасних умовах” – м. Тернопіль, 3 червня 2014. – С. 34 -36.

72. Пиріг Г.І. Концептуальні аспекти стратегії сталого розвитку / Пиріг Г.І., Лещик І.Б., Крупка А.Я. // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – Випуск 3 (03). – 2015. – С. 173-177.
<http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/10526>

73. Пиріг Г.І. Зарубіжний досвід реалізації національної екологічної політики сталого розвитку / Пиріг Г.І., Крупка А.Я. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 50-річчю Тернопільського національного економічного університету «Прикладна економіка – від теорії до практики» 20 жовтня 2016 р. Тернопіль, ТНЕУ, - 2016, - С. 187 – 189.